

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Економіко-правовий факультет

Кафедра цивільно-правових дисциплін

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”

“Заповідальний відказ у цивільному праві України”

«Testamentary Response in the Civil Law of Ukraine»

Виконала: здобувачка заочної форми навчання

спеціальності 081 Право

Освітня програма Право

Лученко Катерина Олександрівна

Керівник: к.ю.н., доц. Святошнюк А. Л. _____

Рецензент: к.ю.н., доц. Клейменова С. М.

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри
№ ____ від ____ . ____ . 2025 р.

В. о. завідувача кафедри
_____ Віктор МАСІН
(підпис) (прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № 6:
протокол № ____ від ____ . ____ . 2025 р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою / шкалою ECTS
/ бали)
Голова ЕК
_____ Олена МИКОЛЕНКО
(підпис) (прізвище, ім'я)

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	с. 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ ЗАПОВІДАЛЬНОГО ВІДКАЗУ	
1.1. Поняття та правова природа заповідального відказу.....	с. 6
1.2. Історія розвитку заповідального відказу та його місце в системі спадкового права.....	с.16
1.3. Місце заповідального відказу у системі розпоряджень спадкодавця...с.	25
Висновки до Розділу 1.....	с. 33
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАПОВІДАЛЬНОГО ВІДКАЗУ	
2.1. Суб'єкти та предмет заповідального відказу.....	с. 35
2.2. Виникнення прав відказоодержувача та їх реалізація. Обов'язки спадкоємця щодо виконання відказу.....	с. 41
Висновки до Розділу 2.....	с. 50
РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ЗАПОВІДАЛЬНОГО ВІДКАЗУ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ І НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	
3.1. Заповідальний відказ у зарубіжному праві.....	с. 52
3.2. Проблеми правового регулювання заповідального відказу в Україні та перспективи вдосконалення законодавства.....	с. 63
Висновки до Розділу 3.....	с. 69
ВИСНОВКИ.....	с. 71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	с. 74

ВСТУП

Принцип свободи заповіту був і залишається одним із основних у чинному вітчизняному спадковому праві. Відповідно до базового принципу свободи заповіту спадкодавець має правомочність своєю волею визначати як потенційних спадкоємців, і інших суб'єктів, наділених правами користування спадковим майном, встановлювати у своєму заповіті низку розпоряджень на користь цих суб'єктів-користувачів, що знаходить свій прояв у заповідальному відказі (легаті). Сутність заповідального відказу зводиться до того, що надає таким суб'єктам (відказоодержувачам) певні права щодо окремого спадкового майна, без надання їм статусу спадкоємців, а на спадкоємця покладається обов'язок щодо виконання ним деяких майнових зобов'язань. Проте у сучасних реаліях правозастосування заповідального відказу проблеми зовсім не виключаються та вимагають вирішення.

Інститут заповідального відказу тривалий час був предметом наукових досліджень, привертаючи увагу дослідників. У цьому аспекті необхідно виділити роботи таких учених, як В. В. Васильченко, В. М. Гордон, Ю.О. Заїка, В. М. Пастернак, З.В. Ромовська, І.В. Спасибо-Фатєєва, О. С. Йоффе, Л.В. Козловська, О.Є. Кухарєв, Є.О. Рябоконт, С. Я. Фурса, Н.В. Черногор, В.Ю. Чуйкова, О.Ю., Цибульська, Г. Ф. Шершеневич.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення специфіки правового регулювання заповідального відказу та актуальних проблем, що виникають при його реалізації, визначення оптимальних шляхів їх рішення та основних напрямів подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері.

Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення **таких завдань**:

- розкрити поняття та визначити правову природу заповідального відказу;
- проаналізувати історію розвитку заповідального відказу та з'ясувати його місце в системі спадкового права;
- визначити роль заповідального відказу у системі розпоряджень спадкодавця;

- дослідити коло суб'єктів та предмет заповідального відказу;
- охарактеризувати порядок виникнення і реалізації прав відказоодержувача та відповідні обов'язки спадкоємця;
- провести порівняльно-правовий аналіз регулювання заповідального відказу у зарубіжних правових системах;
- виявити проблеми правового регулювання заповідального відказу в Україні та запропонувати шляхи вдосконалення законодавства.

Предмет дослідження — цивільно-правові відносини, що впливають із заповідальних розпоряджень спадкодаїця.

Об'єктом дослідження є заповідальний відказ у цивільному праві України.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні загальних (історичний, системно-структурний) і спеціально-юридичних методів (формально-юридичний, порівняльний). Використання історичного методу дозволило простежити генезис заповідального відказу, виявити його витoki у римському праві та дослідити еволюцію правового регулювання в правовій системі України. Завдяки застосуванню формально-юридичного разом із системно-структурним — визначено місце заповідального відказу у системі спадкових розпоряджень, встановлено його взаємозв'язок із іншими інститутами та виявлено особливості правової природи. Використання формально-юридичного методу дало змогу здійснити аналіз чинних норм цивільного законодавства України, які регулюють інститут заповідального відказу, та визначити їхню юридичну силу, внутрішню логіку. Застосування порівняльного методу разом із формально-юридичним забезпечило можливість зіставлення українського правового регулювання із зарубіжним досвідом, що дозволило виявити позитивні тенденції та недоліки, а також окреслити перспективи вдосконалення національного законодавства у цій сфері.

Використання вказаних методів у сукупності дозволили всебічно розглянути особливості правового регулювання заповідальних відказів і

сформулювати відповідні узагальнення та пропозиції щодо його удосконалення.

Наукова новизна одержаних результатів.

Основний зміст одержаних результатів, які мають наукову новизну і виносяться на захист, конкретизується у таких положеннях:

вперше:

- обґрунтовано доцільність законодавчого закріплення порядку видачі нотаріусом спеціального документа — «Свідоцтва про право відказоодержувача», що підтверджуватиме його права та спростить реалізацію заповідального відказу;
- аргументується доцільність імплементації у цивільне право України таких інструментів захисту прав відказоодержувача, як особисті гарантії, що сприятиме реальному та швидкому захисту прав відказоодержувачів та гармонізації з європейською правовою традицією.

удосконалено:

- підхід до механізму реалізації заповідального відказу шляхом покладення на нотаріуса обов'язку повідомляти легатаріїв про відкриття спадщини (за аналогією з повідомленням спадкоємців), що сприятиме належній реалізації його прав без додаткових перешкод.

набули подальшого розвитку:

- положення на розвиток змішаної правової природи відказу, відстоюється теза щодо доцільності виокремлення тих заповідальних відказів, що породжують речові правм. Надається пропозиція виокремлювати: (а) відказ як зобов'язальне право; (б) відказ, що створює речове право (узуфрукт, сервітут, право користування житлом) з окремими правилами публічності та реєстрації.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до роботи, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 80 стор.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ ЗАПОВІДАЛЬНОГО ВІДКАЗУ

1.1. Поняття та правова природа заповідального відказу

Заповідальний відказ (лат. *legatum*, англ. *legacy*, нім. *Vermächtnis*) є одним із класичних інститутів спадкового права, що виник ще в римському праві. У сучасному законодавстві України його закріплено в Цивільному кодексі України (Далі – ЦК України) [1, ст.ст. 1237-1239].

Під заповідальним відказом слід розуміти розпорядження заповідача, за яким він зобов'язує спадкоємця виконати на користь певної особи (відказоодержувача) певний обов'язок майнового чи немайнового характеру. При цьому відказоодержувач не є спадкоємцем, а набуває окремого суб'єктивного права на виконання обов'язку, покладеного заповідачем.

Специфіка заповідального відказу проявляється в тому, що ним створюється обтяження на користь третьої особи (відказоодержувача). Це обтяження реалізується через зобов'язання спадкоємця виконати певні дії або передати майно, що належить спадкоємцю як правонаступнику заповідача. В ст. 1237–1239 ЦК України прямо закріплюється, що спадкоємець зобов'язаний виконати відказ, створюючи обтяження спадщини для відказоодержувача.

У німецькому праві така властивість легату (*Vermächtnis*) прямо закріплена в Німецькому цивільному уложенні (Далі – BGB), де він визначається як обтяження спадкоємця на користь легатарія [2, §§ 2147–2191].

У польському законодавстві легат (*legatariusz*) також розглядається як право вимоги до спадкоємця, тобто обтяження спадкового майна на користь третьої особи [3, art. 968–981].

Таким чином, заповідальний відказ у вітчизняному та зарубіжному законодавстві трактується як спадкове обтяження майна, що забезпечує реалізацію волі заповідача.

У сучасній цивілістиці одним з дискусійних є питання правової природи заповідального відказу з яким прямо пов'язана проблема співвідношення заповідального відказу з особистим сервітутом. Якщо відказ тлумачити як

зобов'язальне право, він діє лише між відказоодержувачем і спадкоємцем. Якщо допустити, що відказ може створювати речове право (особистий сервітут), тоді він забезпечує ширший захист і стає видимим у реєстрах, що важливо для стабільності цивільного обороту. Тому дискусія про природу заповідального відказу фактично визначає, чи може він породжувати сервітутні права, чи завжди лишається лише зобов'язальним механізмом.

Неоднозначність у вирішенні питання правової природи легату зумовлена деякими чинниками, зокрема законодавчими положеннями щодо легату, доктриною й правозастосовною практикою. Так, ЦК України у ст. 1237–1238 прямо передбачає можливість заповідача покласти на спадкоємця обов'язок передати відказоодержувачу майнове право або річ «у власність чи за іншим речовим правом» [1, ст. 1237-1238]. Таким чином, законодавець допускає, що відказ може породжувати не лише зобов'язальні, але й речові права.

У доктрині існують різні погляди на правову природу легату та його співвідношення з особистим сервітутом. Одна група вчених відносять легат до різновидів сервітуту. Так, у посібнику «Спадкове право. Практика застосування нотаріусами України» стверджується, що сервітут, встановлений у заповіді можна віднести до виду заповідального відказу, який стосується виключно нерухомого майна [4, с. 151]. В. М. Пастернак відстоює думку, що предметом легату може бути навіть речове право (сервітут) [5, с. 288].

Але, у переважній більшості вчені відокремлюють власне речові права (сервітут) від зобов'язальних спадкових прав (заповідальний відказ). В юридичній літературі підкреслюється, що механізм обтяження майна в рамках легату є схожим із механізмом обтяження в рамках особистого сервітуту, а «легат можна розглядати як тимчасове, персоніфіковане обтяження майна, що близьке до природи особистого сервітуту [6, с. 180 ; 7, с. 430–445]. Між тим, легат і особистий сервітут відрізняються за об'єктом і природою права: легат - зобов'язання спадкоємця, сервітут - обмежене речове право [8, с. 268].

Щодо правозастосовної практики, то слід констатувати відсутність єдності щодо розуміння природи легату та положень ст. 1237–1238 ЦК України щодо

виникнення речових прав при встановленні заповідального відказу. Зазначене породжує ризики неоднаковості захисту прав відказоодержувачів.

Так, у Постанові Верховного Суду від 12.12.2018 у справі № 712/4916/16-ц суд зазначив, що заповідальний відказ не є речовим правом і не порівнюється з сервітутом, оскільки сервітут обтяжує річ незалежно від спадкових відносин [9].

Аналогічні висновки містяться у Постанові КЦС ВС від 23.06.2020 у справі № 641/9447/16-ц в якій визначено, що заповідальний відказ виникає лише у спадкових відносинах та покладає обов'язок на спадкоємця. Суд прямо розмежував легат і особистий сервітут: сервітут забезпечує право користування майном, а відказ — право отримання майна або вигоди через виконання обов'язку спадкоємцем [10].

У Постанові Верховного Суду від 20.04.2022 у справі № 214/5635/19 суд підтвердив змішану природу заповідального відказу: спадкова основа + зобов'язальний механізм, що відрізняє його від сервітуту, який є безпосередньо речовим правом [11].

Федеральний суд Німеччини (BGH, Urteil vom 25.02.1998 - IV ZR 49/97) - підтвердив, що *Vermächtnis* є обтяженням спадкоємця на користь третьої сторони, але виникає виключно в рамках спадкових відносин, що відрізняє його від сервітуту [12].

Порівняльний аналіз зарубіжних правових систем (Німеччини, Франції, Польщі) демонструє різні підходи до правової природи легату, що має безпосереднє значення для вдосконалення українського законодавства.

Для розуміння природи досліджуваних категорій слід проаналізувати положення законодавства, які їх характеризують. Так, відповідно до положень ст. ст. 401–406 ЦК України, сервітут— це право користування чужою річчю (майном), встановлене безпосередньо на річ

Особистий сервітут (*servitus personalis*) у цивільному праві — це обмежене право користування чужою річчю на користь певної особи, без передачі власності. Сервітут у цивільній доктрині традиційно належить до переліку

обмежених речових прав: він визначає обсяг прав щодо користування чужою річчю і зберігає свою дію при зміні власника обтяженого майна, що й закріплюється у ЦК України. Так, відповідно до положень ст. 403 ЦК України сервітут визначає обсяг прав щодо користування особою чужим майном і може встановлюватись строком або безстроково та не підлягає відчуженню та сервітутне права слідує за річчю, тобто при зміні власника обтяжено сервітутом речі, сервітут не припиняється, а “слідує” за річчю. Як речове право сервітут гарантує абсолютний характер захисту правоволодільца (сервітуарія). Це означає, що сервітут прив'язаний до конкретної речі (наприклад, земельної ділянки, будинку); має абсолютний характер захисту (vindicatorні або інші речові заходи); зберігає силу при зміні власника. Ознака публічності зумовлює обов'язковість його державної реєстрації. Захищається речово-правовими позовами (віндикаційний, негаторний). Наявність вказаних ознак і зумовлює віднесення сервітуту саме до сфери речових прав.

Заповідальний відказ, як зобов'язальне спадкове право – це покладення спадкодавцем на спадкоємця обов'язку вчинити певні дії майнового характеру на користь відказоодержувача. Його зобов'язальний характер зумовлений тим, що він обтяжує спадкоємця, а не саме майно. Він не потребує держреєстрації та захищається через зобов'язально-правові позови (наприклад, про спонукання до виконання зобов'язання). На відміну від сервітуту, заповідальний відказ не створює речового права, а є лише особистим майновим правом вимоги. Заповідальний відказ — це одностороннє волевиявлення заповідача, спрямоване на задоволення інтересів третіх осіб за рахунок спадкового майна, але поза безпосереднім переходом до них спадкових прав.

Спільними рисами особистого сервітуту та легату є те, що обидва обтяжують спадкове майно на користь конкретної особи та обидва обмежують повноваження спадкоємця як нового власника. Подібність сервітуту із заповідальним відказом полягає в тому, що: відказоодержувач отримує обмежене право користування майном, яке належить спадкоємцю (не

власнику); право є індивідуально прив'язаним до особи відказоодержувача, а не універсальною спадковою часткою; обмеження майна не припиняється переходом права власності, поки обов'язок виконати відказ не реалізовано.

Відмінність полягає в тому, що сервітут – обтяжує сам об'єкт (майно), має абсолютний характер, а заповідальний відказ – обтяжує спадкоємця як боржника, має відносний характер.

Правова природа заповідального відказу є специфічною, оскільки досліджуваний інститут поєднує як спадкові елементи, так й зобов'язальні.

Спадковий аспект полягає в наступному: 1. Відказ є частиною заповіту, тобто реалізується лише у сфері спадкових відносин; 2. Заповідальний відказ виникає з моменту відкриття спадщини, а не за життя заповідача; 3. Існування заповідального відказу залежить від прийняття спадщини спадкоємцем, на якого покладено обов'язок.

Зобов'язальний аспект заповідального відказу проявляється в наступному: 1. Заповідальний відказ створює зобов'язання між спадкоємцем та відказоодержувачем; 2. Спадкоємець виступає боржником, а відказоодержувач — кредитором; 3. Виконання відказу забезпечується правом відказоодержувача вимагати його виконання в судовому порядку.

Існуючи в рамках спадкового правовідношення, заповідальний відказ, між тим, є відокремленим від його спадкового правовідношення. Така відокремленість проявляється в тому, що, на відміну від спадкоємців, відказоодержувач не вступає у спадкові правовідносини як універсальний чи сингулярний правонаступник, а його право є похідним від заповіту, але не є спадковим у вузькому розумінні.

У науковій літературі можна виокремити кілька підходів. Зобов'язальний підхід [6, с. 180; 13, с. 250] – більшість авторів вважають заповідальний відказ різновидом зобов'язання *sui generis*, що виникає із заповіту.

Спадковий підхід [14, с. 283; 15, с. 316] – деякі дослідники наполягають, що відказоодержувач є особливим суб'єктом спадкування (сингулярним правонаступником). Комбінований підхід [7, с. 430–445; 8; с. 2685, с. 998-1000]

– найбільш поширений: заповідальний відказ поєднує елементи спадкового та зобов'язального права, але має автономну природу, оскільки не зводиться повністю до жодної з цих інститутів.

Зобов'язальний підхід у розумінні правової природи заповідального відказу є найбільш поширеним у сучасній цивілістиці. На думку В. В. Васильченко, відносини, які складаються з приводу заповідального відказу, є зобов'язальними правовідносинами, підстави і зміст яких визначив заповіт [17, с. 323].

Суть цього підходу полягає у тому, що заповідальний відказ розглядається як особливий вид зобов'язання (*obligatio sui generis*), що виникає із заповіту, внаслідок якого спадкоємець зобов'язаний виконати певну дію майнового характеру на користь легатарія, а легатарій вправі вимагати від спадкоємця виконання зазначеної дії. Зобов'язальний підхід пояснює механізм реалізації відказу (через обов'язок спадкоємця).

У Постанові Верховного Суду від 12.12.2018 у справі № 712/4916/16-ц. суд зазначив, що відказоодержувач не є спадкоємцем у розумінні ст. 1216 ЦК України, але має суб'єктивне право вимагати від спадкоємця виконання відказу [9]. Це підтверджує зобов'язальний характер відносин, що виникають на підставі спадкового розпорядження. Аналогічні висновки зроблено у Постанові КЦС Верховного Суду від 23.06.2020 у справі № 641/9447/16-ц. Суд визнав, що обов'язок спадкоємця за заповідальним відказом має змішану природу: він походить із спадкових правовідносин, але є предметом окремого зобов'язання, що може бути примусово виконане в судовому порядку [10].

Аргументами на користь зобов'язального підходу є те, що заповідальний відказ формує класичну модель зобов'язання: боржник (спадкоємець, на якого покладено відказ), кредитор (відказоодержувач), предмет виконання (майнове чи немайнове благо). Відказоодержувач не набуває універсального правонаступництва, а лише право вимоги до спадкоємця. У разі невиконання відказу відказоодержувач має право звернутися до суду з вимогою примусового виконання, що притаманно саме зобов'язальним відносинам.

Недоліками зазначеного підходу є те, що він звужує зміст інституту, оскільки ігнорує його тісний зв'язок із спадковим правом. Заповідальний відказ не виник би без факту відкриття спадщини, тому його не можна повністю ізолювати в межах зобов'язального права. Також, заповідальний відказ є залежним від заповіту, адже він й встановлюється лише у заповіті.

Але, законодавчо відносини відказоодержувача та зобов'язаного спадкоємця аналогічні зобов'язальним відносинам кредитора та боржника. У тих ситуаціях, коли заповідальний відказ покладено на кількох спадкоємців, вони при прийнятті спадщини набувають статусу солідарних боржників перед відказоодержувачем (кредитором), тому, за загальним правилом, зобов'язані виконати таку відмову пропорційно своїй частці у спадковій масі, якщо інше становище не визначено самими заповідальним відказом.

Спадковий підхід (сингулярний) у розумінні природи заповідального відказу ґрунтується на твердженні, що відказоодержувач — це особливий суб'єкт спадкування, який отримує спадкове право у вигляді сингулярного правонаступництва [18, с. 131; 133; 19, с. 1039, 1040; 20, с. 187].

Аргументами на користь підходу виділяють те, що заповідальний відказ закріплений у ЦК України саме як частина заповіту (а не в розділі про зобов'язання). Відказоодержувач отримує майнову вигоду саме із спадкової маси, тобто фактично бере участь у розподілі спадщини. В цьому підході простежуються аналогії із римським правом, в якому *legatum* традиційно вважався формою спадкового правонаступництва.

Критикуючи вказаний підхід, О. Є. Кухарев аргументував власну позицію тим, що по-перше, предмет легату переходить до відказоодержувача не від спадкодавця, а від спадкоємців;. По-друге, обов'язок виконання відказу виникає у спадкоємця вперше, а не переходить до нього від спадкодавця в порядку правонаступництва [21, с. 124].

На нашу думку, певна ознака сингулярності легату має прояв у тому, що його предметом є певне, конкретне майно. Але, набуття відказоодержувачем прав на підставі заповідального відказу не може розглядатися як спадкове

правонаступництво легатарія відносно спадкодавця. В рамках відносин між відказоодержувачем та спадкоємцем заповідальний відказ являє собою скоріше обтяження спадкової частки виконанням за рахунок спадщини і в межах її вартості певного обов'язку майнового характеру. На користь відсутності спадкового правонаступництва виступає й те, що кредитори спадкодавця за недостатності спадкового майна для задоволення їхніх вимог мають право звернутися до відказоодержувача з позовом, що впливає не із зобов'язань спадкодавця, а з набуття відказоодержувачем майна без достатніх правових підстав. Критика спадкового підходу полягає в тому, що відказоодержувач не несе жодних боргів спадкодавця, на відміну від спадкоємця, а це суперечить принципу універсального спадкового правонаступництва. Відказоодержувач не входить до кола спадкоємців і не може претендувати на обов'язкову частку у спадщині. У ЦК України відказоодержувач прямо не визнається спадкоємцем.

Комбінований (змішаний) підхід є сучасним компромісним підходом, який враховує як спадкову природу відказу, так і його зобов'язальну сутність. Він вважається домінуючим у доктрині й відображений у судовій практиці. Його сутність полягає в тому, що заповідальний відказ — це спадкове розпорядження, що породжує зобов'язальні відносини між спадкоємцем і відказоодержувачем. Аргументами на користь підходу: 1. Відказ виникає виключно у спадкових відносинах (тобто без заповіту його не існує); 2. Його реалізація можлива лише у формі зобов'язання, де спадкоємець виконує волю заповідача. 3. Відказ не можна вважати ані чисто спадковим правом (оскільки відказоодержувач не є спадкоємцем), ані чисто зобов'язанням (оскільки заповідальний відказ він виникає лише у рамках спадкового правовідношення). У літературі та практиці цей інститут часто визначають як комбінований правовий механізм. Його недоліком є те, що комбінований підхід лише фіксує «подвійну природу», а не надається однозначна оцінка.

Постанова Верховного Суду від 20.04.2022 у справі № 214/5635/19. Суд прямо вказав, що «відказоодержувач не набуває статусу спадкоємця, проте

наділяється окремим суб'єктивним правом вимоги» [11], що свідчить про комбіновану природу цього інституту.

Слід відзначити, що європейська судова практика ґрунтується на комбінованому підході у розумінні цього інституту. Так, Федеральний суд Німеччини (BGH, Urteil vom 25.02.1998 – IV ZR 49/97) визнав, що *Vermächtnis* є «обтяженням спадкоємця на користь третьої особи», а отже має зобов'язальну природу, проте виникає виключно в межах спадкування [22].

Верховний суд Польщі (Wyrok SN z dnia 15.02.2002, sygn. akt V SKN 910/00) підтвердив, що легатарій (*legatariusz*) не є спадкоємцем, але отримує «право вимоги до спадкоємця», що також відповідає комбінованому підходу [23].

Касаційний суд Франції (Cass. civ. 1ère, 10 janvier 2012, n° 10-24.246) визначив, що *legs particuliers* є різновидом «обтяження спадкоємця», що створює відносини кредитора та боржника. При цьому суд наголосив на спадковому походженні легата, що також відповідає змішаному підходу [24].

Таким чином, у судовій практиці зарубіжних країн легат трактується саме в комбінованій парадигмі: походження — спадкове (заповіт як підстава виникнення), механізм реалізації — зобов'язальний (право вимоги до спадкоємця). Така практика підтверджує наукову тезу про те, що заповідальний відказ є автономним правовим інститутом, який не можна звести ані до чистого спадкового, ані до чистого зобов'язального права.

Аналіз наукових концепцій та судової практики щодо правової природи заповідального відказу свідчить про відсутність єдності серед дослідників щодо цього питання. Зобов'язальний підхід правильно підкреслює характерні риси цього інституту як відносин між боржником і кредитором, що виникають на підставі волі заповідача. Спадковий підхід акцентує на тісному зв'язку заповідального відказу з процедурою спадкування та його походженні з римського права, однак не враховує відсутності у відказоодержувача універсального правонаступництва. Найбільш переконливим видається комбінований підхід, який визнає змішану правову природу заповідального відказу. Зазначене зумовлено тим, що заповідальний відказ може породжувати

або супроводжувати елементи, притаманні речовим правам. Зокрема, коли у заповіті предметом відказу виступає право користування (наприклад, право користування житлом або право на проживання), то виникає не просто зобов'язання спадкоємця «передати річ», а надається певний «режим» користування, який має стійкий характер і, за відсутності спеціального врегулювання, може потребувати захисту, наближеного до речового. Українське право також допускає в заповіті встановлення сервітуту (ст. 1246 ЦК) і передачу прав користування в формі заповідального відказу (ст. 1238 ЦК). Практично це означає: якщо заповідач має намір, щоб конкретна особа зберігла право користування об'єктом незалежно від того, хто стане спадкоємцем, то належить або: (а) прямо встановити в заповіті сервітут/узуфрукт (речова конструкція — ст. 1246 ЦК); або (б) сформулювати відказ так, щоб він створював реальне правове підґрунтя (й надалі — реєстрація/оголошення про це, забезпечувальні заходи).

Французька практика й закони прямо дозволяють «*legs en usufruit*» (заповіт у вигляді узуфрукту) як звичне рішення, що дає реальні права користування легатарію [25].

У правових системах континентальної Європи виникали (і виникають) інститути й процесуальні питання щодо можливості «прямого» надання речових ознак відказу — тобто ситуацій, коли відказоодержувач отримує право, яке можна було б реалізувати *vindicatio* (вимагати речі прямо від володільця). Німецьке право традиційно розглядає (*Vermächtnis*) як (кредиторське) право, але практика тяжіє до забезпечення “речової” захищеність у випадках, коли легат фактично створює стійке користування, зокрема житлом.

Правова природа заповідального відказа є комбінованою: він виникає у спадковому праві, але реалізується через механізми зобов'язального права. Такий підхід найбільш повно відображає функціональне призначення інституту: забезпечення можливості заповідача задовольнити інтереси осіб, які

формально не є спадкоємцями, але мають тісний соціальний чи особистий зв'язок із ним.

Порівнюючи сервітут та відказ, очевидно, що сервітут як обмежене речове право належить до категорії речових прав, має абсолютний характер захисту, а заповідальний відказ у своїй класичній формі — до відносних прав. Проблема виникає у «пограничних» випадках, коли відказ встановлює uzufructus чи інше стійке право користування, тобто відказ може породжувати або супроводжувати елементи, притаманні речовим правам. Відсутність механізмів публічності та реєстрації породжує ризики втрати ефекту абсолютності. Для практично-правової стабільності необхідні законодавчі зміни та процедурні уточнення щодо формулювання легіту у заповіті.

Доцільно в законі прямо класифікувати: (а) відказ як зобов'язальне право; (б) відказ, що створює речове право (перелік форм — uzufructus, сервітут, право користування житлом) з окремими правилами публічності та реєстрації. Це усуне частину судових колізій. Вважаємо, що розмежування видів відказів є доцільним задля реалізації правил публічності та реєстрації тих відказів, що створюють речове право.

1.2. Історія розвитку заповідального відказу та його місце в системі спадкового права

У сучасному спадковому праві застосовуються принципи як універсального, і сингулярного правонаступництва [26, с. 570-571]. Заповідальний відказ має багату історію у цивілістичній науці, витоки якого можна сягають до права Стародавнього Риму в рамках інституту легату (legatum). Перші згадки про заповідальний відказ можна знайти вже в тексті Законів XII Таблиць (Tab. V. 3) [15, с. 275].

Під легатом розумілось зроблене спадкодавцем у заповіті розпорядження, яке зобов'язує спадкоємця за заповітом надати певний майновий інтерес із спадкової маси на користь третьої особи. Спадкодавець, що включив до свого заповіту таку умову, називався відказником; спадкоємець за заповітом,

обтяжений легатом, називався виконавцем легата, а третя особа - вадказоодержувачем (легаторієм, *legatarius*). При цьому потрібно, щоб відказник мав активну заповідальну правоздатність (*testamenti factio activa*), а виконавець відказу і сам легаторій - *testamenti factio passiva* - здатні бути спадкоємцем або отримувати майно за заповітом, а також здатні набувати спадщину (*capacitas*) (D. 41.8.7) [27, с. 212].

Таким чином, не могли бути вадказоодержувачами такі категорії осіб: по-перше, жінки, перегріни, *personae incertae* («невизначені особи», тобто ті, хто не були конкретно позначені у заповіті чи іншому правочині.) та постуми (як не мають пасивної заповідальної правоздатності); по-друге, *Latini Iuniani*, безшлюбні та бездітні особи, а також безчесні жінки (через відсутність *capacitas*).

За своєю правовою природою *legatum* належав до категорії односторонніх правочинів акцесорного характеру, оскільки встановлювався спадкодавцем лише у заповіті і міг поширюватися лише на *heredes testamentarii* (спадкоємці за заповітом). Покладання заповідальної віказу на спадкоємців згідно із законом (*ab intestato*), а також перехід на них відповідного обов'язку у разі відмови від прийняття спадщини з боку спадкоємців за заповітом, не допускалося. Таким чином, доля легата була нерозривно пов'язана з *testamentum*: припинення дії заповіту автоматично спричиняло втрату юридичної сили самого легата.

Залежно від змісту розпорядження спадкодавця існували чотири основні види заповідальних відказів: *legatum per vindicationem* (легат за допомогою виндикації), *legatum per damnationem* (легат за допомогою присудження), *legatum per praesceptionem* (легат за допомогою попереднього виділу) і *legatum sinendi modo* (легат за допомогою дозволу) [28]. У першому випадку предметом легата було надання вадказоодержувачу права власності на певну річ із спадкової маси або сервітуту на неї за допомогою словесної формули “*do lego*” (“даю, відмовляю”). При цьому відповідне майнове право виникало у легаторію відразу з моменту прийняття спадщини спадкоємцем за заповітом,

обтяженим легатом. Для витребування відповідної речі відказоодержувачу надавали речово-правовий засіб захисту - *actio vindicatio*. У другому випадку заповідач покладав на спадкоємця обов'язок здійснити певні дії зобов'язального характеру на користь легаторію: наприклад, аліментувати відказоодержувача (*legatum alimentorum*), надати йому майно у безоплатне користування з правом вилучення плодів (*legatum ususfructus*), поступитися легаторією правом вимоги, що належить заповідачу щодо третьої особи (*legatum nominis*), або звільнити його від боргу перед самим спадкодавцем (*legatum liberationis*). У цьому використовувалася формула “*heres meus damnas esto dare*” («мій спадкоємець повинен дати»). Захист прав легаторію у таких ситуаціях здійснювався за допомогою особистого (обов'язкового) позову – *actio ex testamento*. У зв'язку з особливостями позовного захисту ряд фахівців справедливо розглядає *legatum per vindicationem* як відмову з речовою дією (речовий легат), а *legatum per damnationem* як відмову з зобов'язальною дією (обов'язковий легат).

Legatum per praesepcionem був різновидом відказу за засобом віндикації. У цьому випадку заповідач за допомогою слова “*praecipito*” («нехай попередньо отримає») заздалегідь виділяв певну річ зі складу спадкової маси на користь одного зі співспадкоємців, який мав право набути її ще до розділу спадщини понад належну йому спадкову частку [29, с.232]. Якщо при цьому спадкодавець не вказував у заповіті конкретного виконавця відмови, то легат мав виконуватися всіма співспадкоємцями, в тому числі і тим, на користь якого він був складений. Така особлива відмова отримала назву прелегата (*praelegatum*). Таким чином, виникав правовий парадокс, коли одна й та сама особа щодо своєї частки у спадщині виступала як *heres testamentarius*, а щодо попередньо виділеної йому речі — як легаторій. Тим самим порушувався принцип, сформульований відомим римським юристом Доміцієм Ульпіаном, згідно з яким спадкоємець не може бути боржником щодо самого себе - *Heredi a semet ipso legari non potest* (Ulp. 24.22). Вихід був знайдений у визнанні недійсним прелегата у тій частині, в якій обов'язок його виконання стосувався

самого одержувача відказу. У решті *praelegatum* зберігав свою силу і переходив до легаторію як до відказника.

Legatum sinendi modo у свою чергу належав до особливого виду легатів у вигляді присудження. І тут заповідач наказував спадкоємцю дозволити (не перешкоджати) легаторію забрати відказувану річ зі спадщини, використовуючи формулу “*heres meus damnas esto sinere*” («мій спадкоємець повинен буде дозволити»). На відміну від *legatum per damnationem* тут спадкоємець за заповітом, зазвичай, ніс обов'язок пасивного типу на користь одержувача.

Крім чотирьох перелічених форм у Стародавньому Римі були й інші види заповідальних відказів. Найбільшої уваги серед них, безперечно, заслуговує *legatum partitionis* (роздільний легат), предметом якого були не певні речі чи майнові права зі складу спадщини, а спадкова частка загалом (*Ulp. 24.25*) [30, р.р.354–355]. Спадкоємець, обтяжений такою відмовою мав віддавати легаторію вартість цієї частки, а, за твердженням юриста Прокула, — передавати відповідну кількість речей у натурі. Нарешті, за імператора Юстиніана йому було надано право вибору між передачею частини майна зі спадщини відповідно до розміру відмовленої частки та виплати грошової компенсації (*D. 30.26. § 2*) [30, р.355].

Роздільний легат був дуже обтяжливим для спадкоємця, тому на практиці *heres testamentarius* ще до розрахунків з кредиторами спадкодавця міг укласти з легаторієм особливий правочин, оформлений взаємними стипуляціями: відказоодержувач обіцяв, що після отримання легату він компенсує спадкоємцю частину витрат, пов'язаних зі сплатою спадкових боргів, у розмірі майнка. Слід зазначити, що такий правочин не перетворював легаторію на співспадкоємця і не змінював характеру сингулярного правонаступництва щодо нього, оскільки всі права та обов'язки залишалися на спадкоємці за заповітом, а кредитори спадкодавця не набували позовів проти самого легатарія [30, р.355].

Умови дійсності легату включали: по-перше, дійсність заповіту в цілому, оскільки відказ за своєю природою, як уже згадувалося, був акцесорним правочином, нерозривно пов'язаним з долею *testamentum*; по-друге, дотримання вимог, що стосувалися самого заповідального відказу. До них належали: необхідність використання згаданих словесних формул під час здійснення легату; наявність у відказника як пасивної заповідальної правоздатності (*testamenti factio passiva*), так і здатності приймати спадщину (*capacitas*); належний об'єкт легату (наприклад, при застосуванні *legatum per vindicationem* потрібно, щоб річ належала відказнику на праві власності вже в момент складання заповіту). Недійсність легата наступала за порушення хоча б однієї з перерахованих умов. Це було загальним правилом, сформульованим ще II в. до н. римським юристом Марком Порцієм Катонем (*regula Catoniana*), згідно з яким легат, що був недійсним у момент складання *testamentum*, залишається нікчемним, навіть якщо підстави його недійсності відпали на момент смерті заповідача (D. 34.7.1.pr.) [30, pp. 412–413]. Отже, дійсність відмови визначалася на момент вчинення заповіту, а чи не відкриття спадщини. Тому набуття відмоводавцем права власності на річ, яка була об'єктом легату за допомогою віндикації після складання заповіту не впливало на долю цієї відмови. Легат все одно залишався недійсним.

Для придбання вказаною в заповіті особою легата потрібно дотриматися певних умов:

- а) *dies cedens legati* - строк виникнення права на легат. Настання цього строку визначався на момент смерті заповідача. У зв'язку з цим у легаторію виникало формальне право на отримання відказу, яка могла бути передана у спадщину у разі смерті самого відмовника;
- б) *dies veniens legati* - строк здійснення права на легат, що настав у момент прийняття спадщини спадкоємцем за заповітом.

З цього моменту у легаторію виникало право вимагати виконання заповідального відказу від спадкоємця, який прийняв спадщину, яке захищалося раніше згаданими речовим та особистим позовами.

Між тим *heres testamentarius*, який прийняв спадщину, передусім мав розрахуватися з кредиторами заповідача і тільки після цього міг виконати сам легат. Можливість виконання заповідального відказу до розрахунків з кредиторами спадкодавця ставила під загрозу інтереси останніх.

Закони XII Таблиць не встановлювали жодних меж, що стосувалися розміру легату. Єдиним обмеженням такого роду служило правило, згідно з яким спадкоємець зобов'язаний був виконати відказ тільки в межах вартості спадкового майна, одержаного ним від заповідача. Така практично абсолютна свобода заповідального відказа створювала загрозу майновим правам спадкоємця за заповітом, оскільки весь актив спадкової маси, що залишився після розрахунків із кредиторами спадкодавця, міг бути розподілений між легаторіями. У такій ситуації спадкоємець втрачав інтерес у прийнятті спадщини і відмовлявся від неї, внаслідок чого втрачав силу і весь заповіт в цілому, включаючи легат, оскільки останній, як уже згадувалося раніше, не міг переходити на *heredes legitimi*. Тому для захисту прав спадкоємців за заповітом (а зрештою і самих відказників) у період республіки було прийнято три закони, спрямовані на обмеження свободи легата.

Перший закон - *Lex Furia testamentaria* (близько 190 р. е.), яким заборонялося здійснювати легати на користь осіб, котрі не були кровними родичами заповідача до шостого ступеня, на суму понад 1000 асів (*Gai. 2.225*). Слід зазначити, що заповідач міг легко обійти передбачену цим актом заборону шляхом встановлення *testamentum* кількох легатів, кожен із яких не перевищував 1000 асів, і таким чином повністю вичерпати актив спадкової маси.

Другий закон - *Lex Voconia* (169 р. е.), забороняв громадянам, що належали до першого майнового цензу (тобто з майновим станом не менше 100 тисяч асів), призначати спадкоємцями за заповітом жінок, а також залишати легати на суму, що перевищує ту, яку може отримати кожен *heres testamentarius*. Це означало, що жоден відказоодержувач не міг набути більше, ніж найменший спадкоємець за заповітом. Однак і цей закон не досяг своєї мети, оскільки

спадкодавець, як і раніше, міг передбачити в заповіті безліч легатів, не залишивши нічого спадкоємцю.

Третій закон - *Lex Falcidia* (40 р. до н.е.), скасував попередні закони та передбачив, що заповідач не може встановлювати легати на суму, що перевищує три чверті активу спадкової маси (D. 35.2.1.pr.) [30, р. 415]. Правило, передбачене законом, було імперативним і діяло незалежно від змісту заповіту. Тому відкази у частині, що перевищує три чверті спадщини, були недійсними і піддавалися пропорційного зменшення. Таким чином, спадкоємцю за заповітом, обтяженим легатом, у будь-якому випадку залишалася четверта частина активу спадкового майна, що отримала назву Фальцидієвої чверті (*quarta Falcidia*). Слід зазначити, що ухвалення закону Фальцидію дозволило римській державі створити нарешті реальні гарантії захисту майнових прав для *heredes testamentarii*.

Таким чином, до кінця республіканського періоду історії римської юриспруденції заповідальний відказ являв собою збалансований правовий інститут, що враховував належною мірою інтереси і кредиторів спадкодавця (розрахунки з ними відбувалися до виконання легату), і спадкоємця за заповітом, що мав гарантоване право на Фальцидієву чверть, і самого легаторію, захищеного.

У період імперії відбувається деяке пом'якшення правил, що стосувалися умов дійсності та форми легату. Так, для дійсності *legatum per vindicationem* потрібно, щоб річ, яка була об'єктом відказу, належала заповідачу на праві власності як у момент складання *testamentum*, так і в момент його смерті. В іншому випадку заповідальний відказ був нікчемним. У зв'язку з цим у I ст. н.ст. був прийнятий *Senatusconsultum Neronianum*, який встановив, що легат за допомогою віндикації щодо чужої речі зберігає юридичну силу, трансформуючись у *legatum per damnationem*. При цьому на спадкоємця за заповітом, обтяженим таким відказом, покладался обов'язок придбати річ, яка була об'єктом легата, у третьої особи і передати її легаторію, а якщо це неможливо, то виплатити її вартість (Gai. 2.197; 2.202). Згодом у 339 р. н.ст.

законом імператора Костянтина скасовуються особливі словесні формули, що застосовувалися під час здійснення легатів в *ius civile*, дозволялось при вчиненні заповідального відказу дозволялося використовувати будь-які латинські або грецькі слова.

Нарешті, 529 р. н.е. приймається конституція імператора Юстиніана (С. 6.43.1)²¹, яка встановила, що всі легати мають зобов'язально-правовий характер, а між спадкоємцем за заповітом та легаторієм виникає зобов'язання із квазіконтракту (*obligatio quasi ex contractu*). При цьому відказоодержувач набував права вимоги щодо *heres testamentarius*, забезпечене законною іпотекою на все спадкове майно і яке захищається відповідним особистим позовом (*actio ex testamento*). Однак якщо до складу спадщини входила індивідуально-визначена річ, що була об'єктом заповідального відказу, *legatarius* зберігав можливість витребувати її з допомогою віндикаційного позову. Зазначений наказ поширив ці правила про легати і на фідейкоміси.

Таким чином, *legatum* (легат) з'являється у Стародавньому Римі ще епоху цивільного права, а до кінця республіканського періоду перетворюється на збалансований правовий інститут, який належним чином враховує інтереси всіх учасників спадкового правовідношення: кредиторів спадкодавця, спадкоємця за заповітом, обтяженого відказом, та самого легаторію. Надалі в період імперії відбуваються значні зміни у правовому регулюванні легату, що виразились у спрощенні його форми та умов дійсності, а також у зближенні з фідейкомісом.

У своєму первісному вигляді фідейкоміс мав низку принципових відмінностей від заповідального відказу як за формою, так і за змістом. Спочатку він був неформальним проханням (*fides + committere* = довіряти, доручати), адресованим спадкоємцеві. Мав більш гнучкий і неформальний характер, ніж легат: можна було встановити в будь-якій формі (усній, письмовій), навіть без дотримання суворих термінів. Саме завдяки цій простоті фідейкоміс поступово почав витіснити легат, а в класичному праві обидва інститути вже існували паралельно. З'явившись у другій половині

періоду республіки як альтернатива заповідальному відказу, інститут фідейкомісу зазнає серйозних змін у правовому регулюванні, спрямованому в основному на його зближення з легатом.

Fideicommissum hereditatis (універсальний фідейкоміс) — це інститут універсальної передачі спадкового майна через послідовних бенефіціарів. Тобто в рамках нього фідейкомісарій отримує не окремі предмети, а весь обсяг майна (спадкову масу) і зобов'язаний передати його третій особі після настання визначеної події або умов. *Fideicommissum hereditatis* мав спадкову та зобов'язальну природу, адже фідейкомісарій отримував весь масив спадщини, але мав обов'язок передати майно далі, як зазначено в заповіті. Саме універсальний фідейкоміс повністю злитися з *legatum*. Відмінність *Fideicommissum hereditatis* від простого легата полягає в універсальності: передається весь спадковий масив, а не окремі предмети. Метою *Fideicommissum hereditatis* було забезпечити послідовну передачу спадкового майна через декілька осіб, зберігаючи цілісність сімейного капіталу. Механізм обтяження майна в рамках *Fideicommissum* продемонстрував можливість створення зобов'язання на користь третьої особи, яке обтяжує спадковий масив. Це дозволило розвинути концепцію легату як обтяження спадкового майна на користь відказоодержувача, навіть якщо він не є спадкоємцем.

Саме через *fideicommissum hereditatis* легат почав розглядатися не тільки як передача окремих речей, але і як передача значної частини майна чи всієї спадкової маси. Зазначене вплинуло на розвиток універсальних заповідальних відказів у подальшому. *Fideicommissum* показав, як через послідовну передачу майна можна забезпечити інтереси третіх осіб (наприклад, родичів, які формально не є спадкоємцями), а легат у римському праві запозичив цю функцію, що вплинуло на його широку практичну застосовність.

На підставі вказаного вище, можна дійти висновку, що легат (*legatum*) з'явився ще в ранній республіканській фазі Риму як інструмент для передачі конкретного майна третій особі через спадкоємця. Фідейкоміс з'явився згодом у період пізньої республіки та імперський період як інструмент задля обходу

обмежень закону щодо легату, передачі майна третім особам, коли формальні легати були обмежені, для виконання соціальних цілей (догляд за сім'єю, підтримка непрацездатних осіб). Фідеїкоміс зробив модель обтяження більш гнучким і універсальним, що згодом вплинуло на розвиток змішаної природи легата. Фідеїкоміс вплинув на гнучкість і соціальну спрямованість спадкового права, створивши механізми альтернативного виконання волі заповідача. Сучасне українське спадкове право успадкувало ці принципи, адаптувавши їх до цивільного законодавства: чіткі правила, обов'язкова частка.

1.3. Місце заповідального відказу у системі розпоряджень спадкодавця

Доцільно розмежовувати поняття «заповідальне розпорядження» та «заповідальний відказ», оскільки перше має більш узагальнений характер і охоплює не лише заповідальний відказ, але й інші види волевиявлення спадкодавця у заповіті. У ЦК України термін «заповідальне розпорядження» використовується як родове поняття (охоплює різні дії спадкодавця у заповіті). До видів заповідальних розпоряджень належать:

1. Заповіт, який є основною формою волевиявлення спадкодавця (ст. 1233 ЦКУ).
2. Заповідальний відказ (легат) (ст. 1237–1239 ЦК України).
3. Заповідальне покладення (с. 1240 ЦК України);
4. Призначення виконавця заповіту (ст. 1286–1288 ЦК України).

Для визначення місця заповідального відказу у системі розпоряджень спадкодавця, доцільно надати загальну характеристику кожному із зазначених розпоряджень.

1. Заповіт у сучасному цивільному праві розглядається як базова форма реалізації спадкової правоздатності фізичної особи. Відповідно до ст. 1233 ЦК України, заповіт становить собою особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті, яке визначає правову долю належного їй майна. Фізична особа (спадкодавець) має право за життя розпорядитися своїм майном на випадок смерті. Отже, таке розпорядження спадкодавця своїм майном на випадок

своєї смерті, зроблене у встановленій законом формі, називається заповітом. При спадкуванні за заповітом спадкодавець сам відповідно до закону визначає коло осіб, які стануть його правонаступниками, а також умови й порядок майбутнього правонаступництва. Право заповісти майно – є одним з істотних елементів цивільної правоздатності громадян. При складанні заповіту особа має можливість змінити передбачений законом порядок переходу свого майна на випадок смерті. У тому випадку, коли існує заповіт, який набрав чинності, то пріоритет надається саме цьому виду спадкуванню. Якщо заповіту немає або він визнаний недійсним, або якщо всі спадкоємці за заповітом відмовилися від спадщини або вмерли до відкриття спадщини, то настає спадкуванню за законом.

За своєю правовою природою заповіт є одностороннім правочином й тому регулюється не тільки нормами спадкового права, але й загальними положеннями щодо правочинів.

Характерними ознаками заповіту є: 1. Особистий характер — заповіт може бути вчинений лише самим заповідачем, представництво виключається. 2. Формалізованість — дотримання письмової форми та нотаріального посвідчення є умовою його чинності. 3. Відкличність — заповідач має право у будь-який час змінити чи скасувати раніше складений заповіт. 4. Відкладальна дія — правові наслідки заповіту настають виключно після смерті заповідача.

Ст. 1223 ЦК України вказує, що особи, зазначені в заповіті, мають право на спадкуванню. Це право виникає за наявності підстав: 1) наявність заповіту; 2) спадкодавець повинен вказати цю особу своїм спадкоємцем.

2. Заповідальний відказ (легат). У цивільному законодавстві України не дається визначення поняття «заповідальний відказ», лише в межах трьох статей окреслюються його предмет та втрата чинності. ЦК України закріплює право заповідача зробити у заповіті заповідальний відказ, вказуючи, що «відказоодержувачами можуть бути особи, які входять, а також ті, які не входять до числа спадкоємців за законом» [1, ст. 1237].

Відсутність легального визначення заповідального відказу породжує дискусії в наукових колах щодо його розуміння та сутності.

На думку В. М. Пастернак «заповідальний відказ (легат) – це розпорядження спадкодавця про надання певній особі якоїсь вигоди за рахунок спадкової маси». Далі автор, аналізуючи предмет заповідального відказу, приходять до висновку, що «правовідношення із заповідального відказу виходять за межі спадкування і ставлять відказоодержувача в особливе становище, яке нагадує становище обдарованого, оскільки відказоодержувач, отримуючи за заповітом будь-яку майнову вигоду, не відповідає за борги спадкодавця своїм майном, оскільки майнове благо в якості дарунку передається вільним від боргів, тому заповідальний відказ виконується після погашення спадкоємцями кредиторської заборгованості заповідача» [5, с. 389].

С.Я. Фурса надає інше визначення заповідального відказу, трактуючи його як оферту заповідача з умовою, що поряд з правами спадкоємець має виконати й обов'язки. Акцептуючи пропозицію заповідача, спадкоємець має свідомо набувати права та водночас брати на себе встановлені у заповіті обов'язки. Оферта і акцепт – це послідовні дії двох сторін, коли заповідач пропонує умови договору сторонам і внаслідок цього між спадкоємцем і відказоодержувачем виникають правовідносини [31, с.].

На думку О.Ю. Цибульської «заповідальний відказ – це розпорядження заповідача в межах заповіту, що за своєю сутністю є правочином, який опосередкується існуванням волі заповідача та для виникнення правовідносин внаслідок якого необхідні інші юридичні факти (смерть заповідача, наявність заповіту, який містить розпорядження про заповідальний відказ, прийняття спадкоємцем спадщини, прийняття заповідального відказу відказоодержувачем), що разом з волею заповідача складають юридичний склад» [32, с. 383].

Сутність заповідального відказу (легату) полягає у тому, що він являє собою особливе майнове розпорядження спадкодавця, що міститься у заповіті, за яким спадкоємець зобов'язується на користь третьої особи виконати певні її. В якості формального акту заповідальний відказ – це розпорядження в межах заповіту [33, с. 30–31].

Стаття 1238 ЦК України конкретизує предмет заповідального відказу, яким може бути передання відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини. На спадкоємця, до якого переходить житловий будинок, квартира або інше рухоме або нерухоме майно, заповідач має право покласти обов'язок надати іншій особі право користування ними. Право користування житловим будинком, квартирою або іншим рухомим або нерухомим майном зберігає чинність у разі наступної зміни їх власника. Право користування житловим будинком, квартирою або іншим рухомим або нерухомим майном, одержане за заповідальним відказом, є таким, що не відчужується, не передається та не переходить до спадкоємців відказоодержувача. Право користування житловим будинком, квартирою або іншою будівлею, надане відказоодержувачеві, не є підставою для проживання у них членів його сім'ї, якщо у заповіті не зазначено інше.

Таким чином, заповідальний відказ дозволяє спадкодавцеві захистити інтереси конкретних осіб, які не є спадкоємцями, а виконання відказу забезпечує спадкоємець, який прийняв спадщину. Відповідно до положень ст. 1239 ЦК України, заповідальний відказ не може бути виконаний, якщо його обсяг перевищує вартість спадкового майна після задоволення вимог кредиторів спадкодавця. Отже законодавство обмежує обсяг відказу, щоб спадкоємці не були повністю позбавлені спадкового майна (аналог Lex Falcidia в римському праві) Законодавство обмежує обсяг відказу, щоб спадкоємці не були повністю позбавлені спадкового майна (аналог Lex Falcidia в римському праві). Порівнюючи заповіт та заповідальний відказ, стає очевидним, що у законодавстві України заповідальний відказ має допоміжний стосовно заповіту характер: він доповнює систему розпоряджень спадкодавця, надаючи йому більше гнучкості у розподілі майна та прав.

3. Заповідальне покладення (модус) є ще одним традиційним для спадкового права спеціальним заповідальним розпорядженням, що передбачено ст. 1240 ЦК України. Відповідно до ч. 1 вказаної статті, “заповідач

може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій немайнового характеру, зокрема щодо розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання. Відповідно до ч. 2 ст. 1240 заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій, спрямованих на досягнення суспільно корисної мети. Наприклад, заповідач може покласти на спадкоємця обов'язок надавати всім бажаючим можливість оглянути зібрану ним колекцію картин, мінералів тощо, розпорядження щодо порядку проведення поховання заповідача, бажання призначити опіку над неповнолітнім тощо.

Ч. 2 ст. 1240 ЦК України має самостійний характер щодо ч. 1 цієї статті, що є спеціальною у питанні регулювання відносин щодо покладення на спадкоємців немайнових обов'язків, виконання яких не має метою задоволення суспільних інтересів [34, с. 99-100]. Разом із тим, зі змісту ч. 2 ст. 1240 ЦК України залишається невизначеним характер дій зобов'язаного покладенням спадкоємця. В. М. Ігнатенк вважає, що на спадкоємців можуть покладатися обов'язки як майнового, так і не майнового характеру, які завжди спрямовані на досягнення загальнокорисної мети [35, с. 33-34, 36, с. 17-22].

Як зазначається у юридичній літературі, у випадках, коли мова йде про встановлення в заповіті обов'язку спадкоємця виконати певні дії немайнового характеру для загальнокорисної мети, вчинення таких дій, як правило, не пов'язане з обмеженням майнових прав спадкоємців [34, с. 135]. Навпаки, коли у випадках, коли мова йде про встановлення в заповіті обов'язку спадкоємця виконати певні дії майнового характеру для загальнокорисної мети, майнові права спадкоємця можуть обмежуватися, оскільки обов'язок виконується ним за рахунок визначеної у заповіті частини спадщини. Наприклад, на спадкоємця може бути покладений обов'язок встановити гранти (премії) для фінансування наукових досліджень освітніх програм, заохочення талановитих науковців, митців тощо [37, с. 99, 135].

Слід звернути увагу, що сучасне вітчизняне законодавство надає можливість надати силу заповідальному покладенню окремим посмертним розпорядженням особистого характеру, наприклад, діям з поховання

спадкодавця відповідно до його волі, яка раніше мала силу морального обов'язку. Зазначимо, що такий підхід, який існує у спадковому праві цілої низки зарубіжних країн.

Від легату заповідальне покладення відрізняється тим, що має як майновий, так і немайновий характер і спрямовано, як правило, на здійснення корисної мети. Зазначена мета має бути: 1. корисною для держави та суспільства загалом; 2. представляти користь для певного кола з невизначеною кількістю осіб; 3. що представляє користь для невизначеного кола з невизначеним числом осіб. Законодавець передбачає одні й самі підстави виникнення прав із заповідального відмови і заповідального покладання. Для виникнення права необхідно, щоб ці категорії були вказані в заповіті. Причому як заповідальна відмова, так і заповідальне покладання можуть встановлюватися в заповіті поряд з іншими заповідальними розпорядженнями або весь зміст заповіту може вичерпуватися заповідальною відмовою або заповідальним покладанням. Предметом заповідального покладання є дії майнового чи немайнового характеру. Також заповідальне покладення характеризується відсутністю встановленого законом строку здійснення права; відсутністю майнової вигоди певної особи; особливим порядком вимоги виконання; факультативністю майнового характеру встановленої спадкодавцем позитивного чи негативного обов'язку.

Оскільки відповідно до ЦК України до складу спадщини входять лише майнові обов'язки, тому спадкодавець, будучи позбавленим можливості передати спадкоємцям особисті немайнові права та обов'язки у спадщину, наділений правом зобов'язати спадкоємців вчинити дії немайнового характеру в рамках конструкції заповідального покладення. Таким чином, специфіка покладення полягає в тому, що він розширює межі заповідальної свободи заповідача, як й легат, але, за своїм змістом є ширшим за легат.

4. Призначення виконавця заповіту (ст. 1286–1288 ЦК України). Інститут призначення виконавця заповіту є важливим елементом спадкового права, оскільки забезпечує належну реалізацію останньої волі спадкодавця.

Цивільний кодекс України закріплює правові засади діяльності виконавця заповіту, визначаючи його статус, права й обов'язки. Так, відповідно до ст. 1286 ЦК України, спадкодавець має право призначити виконавця заповіту, яким може бути як фізична особа, так і юридична особа. Виконавець заповіту виступає посередником між волею спадкодавця та її реалізацією після відкриття спадщини. Його ключові завдання включають: охорону спадкового майна; забезпечення виконання заповідальних розпоряджень (у тому числі відказів і модусів); організацію розподілу спадкового майна між спадкоємцями; представництво спадкоємців у відносинах з третіми особами. При цьому виконавець діє як особа, що наділена спеціальною довірою спадкодавця, і тому його функція має управлінсько-охоронний характер.

Попри те, що й інститут заповідально відказу, й інститут призначення виконавця заповіту пов'язані з реалізацією волі спадкодавця (обидва закріплюються у заповіті), їхня правова природа істотно відрізняється. Так, заповідальний відказ, як зазначалося вище, встановлює для спадкоємця обов'язок майнового характеру на користь третьої особи, тобто має зміст зобов'язального правовідношення. Призначення виконавця заповіту має організаційно-правовий характер і спрямоване на забезпечення комплексного виконання заповіту, включно з відказами. Виконавець виступає не бенефіціаром, а гарантом реалізації волі спадкодавця.

Таким чином, якщо заповідальний відказ стосується конкретного матеріального інтересу, то призначення виконавця заповіту забезпечує загальну ефективність спадкового процесу.

Призначення виконавця заповіту та заповідальний відказ є взаємопов'язаними, але різними за сутністю інститутами спадкового права. Заповідальний відказ створює зобов'язання майнового характеру між спадкоємцем та третьою особою, тоді як виконавець заповіту здійснює організаційно-правові дії, спрямовані на охорону спадкового майна та забезпечення виконання волі спадкодавця. У такому розумінні виконавець

заповіту виступає гарантом і координатором виконання всіх розпоряджень спадкодавця, включаючи й заповідальні відкази.

На підставі зазначеного вище, можна дійти висновку, що Цивільний кодекс України закріплює багаторівневу систему спадкових розпоряджень, у межах якої провідне значення має заповіт як основна форма волевиявлення спадкодавця. Водночас у структурі заповіту можуть міститися й інші інститути, що деталізують і конкретизують реалізацію останньої волі: заповідальний відказ, заповідальне покладення (модус) та призначення виконавця заповіту. Їх порівняння дозволяє встановити співвідношення загального та спеціального, а також визначити функціональне значення кожного інституту.

Заповіт є базовою формою волевиявлення спадкодавця, що кваліфікується як односторонній правочин, який набирає чинності після смерті заповідача. Його головна функція – визначення правової долі спадкового майна, включаючи як розподіл між спадкоємцями, так і покладення на них додаткових обов'язків. Заповіт становить універсальний інститут, у межах якого можуть бути закріплені спеціальні розпорядження – відкази, покладення, створення спадкового фонду тощо.

Заповідальний відказ є спеціалізованим розпорядженням в рамках заповіту, яке покладає на спадкоємця обов'язок передати третій особі певне майно, право або надати право користування. Відказ має індивідуальний характер і спрямований на задоволення конкретних інтересів окремих осіб.

Заповідальне покладення є різновидом розпорядження, що передбачає покладення на спадкоємця чи відказоодержувача обов'язку здійснити певні дії майнового або немайнового характеру. На відміну від відказу, модус не завжди породжує право вимоги конкретної особи; його мета може бути більш абстрактною та суспільно орієнтованою (наприклад, благодійність, утримання об'єкта культурної спадщини, догляд за місцем поховання). Таким чином, модус відрізняється ширшим і комплексним змістом порівняно з відказом.

Інститут виконавця заповіту має організаційно-правову природу. Виконавець виступає гарантом реалізації волі спадкодавця, забезпечуючи охорону спадкового майна, виконання розпоряджень заповіту (у тому числі відказів і покладень), а також представництво спадкоємців у відносинах з іншими особами. Його роль не пов'язана з набуттям вигоди, а полягає у функціональному забезпеченні виконання останньої волі.

На підставі порівняння спадкових розпоряджень за законодавством України, можна зробити висновок, що у законодавстві України закріплено ієрархію спадкових розпоряджень: заповіт як основна форма волевиявлення; заповідальний відказ як його спеціальний різновид, спрямований на задоволення майнових інтересів третіх осіб; та заповідальне покладення (модус), що має ширший характер і відображає морально-соціальні аспекти волі спадкодавця; призначення виконавця заповіту має організаційно-правову природу. Розмежування цих понять має суттєве значення як для теорії спадкового права, так і для практики його застосування, оскільки дозволяє точно визначати обсяг прав та обов'язків учасників спадкових правовідносин.

Висновки до Розділу 1

1. Заповідальний відказ у законодавстві України розглядається як спадкове обтяження майна, яке забезпечує реалізацію волі заповідача. Він відокремлений від основного спадкового правовідношення: відказоодержувач не набуває статусу спадкоємця, а його право похідне від заповіту.

2. Можна виділити три наукових підходи до природи заповідального відказу: зобов'язальний, спадковий та комбінований, причому комбінований підхід найповніше відображає його автономний характер, поєднуючи елементи спадкового та зобов'язального права.

3. Сингулярний характер легату проявляється в тому, що його предметом є певне, конкретне майно. Проте набуття відказоодержувачем прав за заповідальним відказом відбувається не в рамках спадкових відносин між

легатарієм та спадкодавцем, а реалізується шляхом виконання певного майнового обов'язку в межах вартості спадщини.

4. Історія розвитку інституту легату показує, що він виникає у ранній республіці Риму як формальний механізм передачі конкретного майна, а фідейкоміс – пізніше, у період імперії як інструмент задля обходу обмежень закону щодо легату задля більш гнучкого виконання волі заповідача та соціальної підтримки третіх осіб. Обидва інститути у своїй синергії вплинули на сучасне українське право, адаптуючи їх через заповідальний відказ та механізми обов'язкової частки, що забезпечує захист інтересів спадкоємців та відказоодержувачів.

5. Цивільний кодекс України встановлює багаторівневу систему спадкових розпоряджень, де провідне значення має заповіт як основна форма волевиявлення спадкодавця. У структурі заповіту можуть міститися інші інститути — заповідальний відказ, заповідальне покладення (модус) та призначення виконавця — які деталізують і конкретизують реалізацію останньої волі. Порівняння цих інститутів дозволяє визначити співвідношення загального та спеціального та функціональне значення кожного. Висновок: ієрархія спадкових розпоряджень така — заповіт як основна форма; заповідальний відказ як спеціальний різновид для задоволення майнових інтересів третіх осіб; заповідальне покладення (модус) відображає морально-соціальні аспекти; призначення виконавця має організаційно-правовий характер. Розмежування цих понять важливе для теорії та практики спадкового права, оскільки дозволяє чітко визначати права та обов'язки учасників.

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАПОВІДАЛЬНОГО ВІДКАЗУ

2.1. Суб'єкти та предмет заповідального відказу

При призначенні заповідального відказу виокремлюються три суб'єкти. До них належать: 1) заповідач; 2) особа, на яку покладено заповідальний відказ; 3) відказоодержувач – особа, на користь якої встановлюється заповідальний відказ.

У самих відносинах щодо реалізації відносин, що впливають із заповідального відказу, безпосередньо беруть участь два суб'єкти: 1) особа, зобов'язана до виконання заповідального відказу, та 2) відказоодержувач. Як і у випадку з фігурою спадкодавця, заповідач виключається з учасників правовідносини з заповідального відмови.

Суб'єкти заповідального відказу є заповідач, відказоодержувач, спадкоємець (боржник) за відказом, інші особи.

Відповідно до положень ст. 1237 ЦК України, заповідач є центральною фігурою у спадковому правовідношенні та ініціатором інституту заповідального відказу: він має право зробити у заповіті заповідальний відказ і сам визначає коло і зміст таких розпоряджень. Правовий статус заповідача визначається, передусім, через право на заповіт, що закріплене у ст. 1233 Цивільного кодексу України. Зокрема, «заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті». Зазначене дозволяє дійти висновку, що заповідачем може бути лише фізична особа з повною цивільною дієздатністю, а складання заповіту не допускає представництва (винятки — лише для технічної допомоги при посвідченні заповіту, але рішення належить самому заповідачу). Принцип свободи заповіту зумовлює право заповідача вільно визначати спадкоємців, робити різні заповідальні розпорядження, зокрема й заповідальний відказ. Таким чином, специфіка правового статусу заповідача поєднує риси носія приватної автономії та центрального суб'єкта формування спадкових правовідносин.

Механізм участі заповідача у формуванні інституту заповідального відказу полягає в тому, що заповідач має право в заповіті покласти на спадкоємця обов'язок виконати певну дію майнового характеру на користь третьої особи (відказоодержувача). Таким чином, саме заповідач створює обов'язок,

оскільки визначає суб'єкта обтяження (конкретного спадкоємця, який має виконати відказ). Також заповідач визначає чітко окреслити особу, яка отримує вигоду (відказоодержувача), якоим може бути фізична чи юридична особа, незалежно від того, чи є вона спадкоємцем). Заповідач визначає зміст і предмет відказу (річ, право користування, майнове право тощо).

Особливість участі заповідача полягає також у тому, що він може забезпечувати гарантії виконання, призначивши виконавця заповіту, що посилює ймовірність фактичного виконання заповідального відказу.

Відказоодержувачем (legatus) може бути як фізична, так і (у межах загальних норм) інша правосуб'єктна особа, якій заповідач бажає передати певну вигоду. Як зазначається в юридичній літературі “Відказоодержувачами можуть бути будь-які особи, як ті, що входять, так і ті, що не входять до числа спадкоємців за законом. Більш того, спадкодавець вправі зобов'язати спадкоємця виконати заповідальний відказ на користь особи, яка була зачата за життя спадкодавця і народилася живою після відкриття спадщини” [38, 192].

Специфіка статусу відказоодержувача полягає в тому, що ним можуть бути як особи, які належать до кола спадкоємців за законом, так і ті, що не є спадкоємцями. Вказане положення істотно відрізняє легат від спадкування, яке ґрунтується або на законі, або на заповіті.

У випадку, якщо відказоодержувач належить до кола спадкоємців (ст. 1261–1265 ЦК України) за законом, відказ розглядається як додаткове майнове благо, яке не входить до спадкової частки спадкоємця, а отримується на підставі окремого заповідального розпорядження а сам відказоодержувач набуває подвійний статус:

1. Як спадкоємець — відказоодержувач набуває спадкових прав на підставі закону або заповіту.
2. Як відказоодержувач — він має додаткове право вимагати від спадкоємця виконання заповідального відказу.

Проте, найбільш розповсюдженою є ситуація, коли заповідач, керуючись принципом свободи заповіту, призначає відказоодержувачем особу, яка не є спадкоємцем за законом, зокрема, будь-які фізичні особи та юридичні особи. Зазначене дозволяє спадкодавцеві реалізовувати свої соціальні, моральні чи особисті цілі поза межами сімейних чи родинних відносин.

Специфіка правового положення відказонабувача породила в наукових колах питання щодо сенсу призначення однієї й тієї ж особи і спадкоємцем за заповітом, і відказоодержувачем, й, навіть “про необхідність і доцільність інституту заповідального відказу в умовах легально закріпленої широкої заповідальної свободи спадкодавця” [39, с. 35]. На думку О. Ю. Цибульської, така ситуація можлива коли “заповідач бажає надати кому-небудь право довічного або тимчасового користування майном при одночасній передачі цього ж майна у власність іншої особи [39, с.35].

Ми вважаємо, що питання про доцільності встановлення заповідального відказу на користь особи, що є спадкоємцем за законом або за заповітом слід розглядати з позиції мети та прагнень заповідача. Заповідальний відказ виступає інструментом для досягнення певних цілей заповідача, які не можна досягти та забезпечити шляхом призначення спадкоємця за заповітом.

Попри те, що відказоодержувачі не мають правового статусу спадкоємців заповідача, зазначення їх у заповіті як відказоодержувачів не породжує для них яких-небудь наслідків, що виникають після відкриття спадщини. Правове становище відказоодержувачів істотно відрізняється від правового становища спадкоємців [40, с. 90].

Закон не обмежує коло можливих відказоодержувачів, вкріплюючи у ст. 1237 ЦК України, що відказоодержувачами можуть бути особи, які входять, а також ті, які не входять до числа спадкоємців за законом. Але ця норма **не уточнює**, чи включає це поняття ненароджених дітей (*nasciturus*). Тобто прямо не закріплено, що *nasciturus* — це “особа, яка може бути відказоодержувачем”. Відповідно до ст. 1222 ЦК України: спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також

ті, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини (*nasciturus*). Тобто *nasciturus* прямо визнається можливим спадкоємцем за заповітом, й, напевно, може бути відказоодержувачем. Головними умовами його участі є те, що він має бути зачатим за життя спадкодавця та народитися живим. У разі смерті дитини до народження — відказ вважається таким, що не відбувся.

Спадкоємець як боржник за заповідальним відказом. Спадкоємець, якому заповідач поклав обов'язок виконати відказ, є боржником щодо відказоодержувача. Водночас характер цього обов'язку — зобов'язально-правовий, як зазначалося вище. Спадкоємець який прийняв спадщину є боржником у цих відносинах, оскільки саме на нього переходять як майнові права, так і обтяження, встановлені заповітом. Відповідальність спадкоємця як боржника обмежується вартістю спадкового майна, яке він фактично отримав, з урахуванням обов'язку задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця.

Таким чином, боржником за заповідальним відказом не може бути особа, яка не прийняла спадщину або від неї відмовилася, оскільки вона не набуває статусу спадкоємця в матеріально-правовому значенні.

У випадку, коли спадщину приймають декілька спадкоємців, має місце множина осіб на стороні боржника (співборжники), що має специфіку, яка полягає в наступному:

1. обов'язок співборжників має частковий характер, пропорційно до частки у спадщині (якщо інше не передбачено заповітом);
2. якщо предмет відказу є неподільним (наприклад, надання права користування житловим приміщенням), спадкоємці виконують обов'язок спільно, а відказоодержувач набуває право вимоги в повному обсязі;
3. у разі ухилення окремого спадкоємця від виконання відказу, інші не зобов'язані відповідати понад межі своєї частки, якщо тільки заповітом не встановлена солідарна відповідальність.

Таким чином, множинність на стороні спадкоємця породжує специфіку зобов'язальних відносин, де співборжники можуть нести як часткову, так і (за волею спадкодавця) солідарну відповідальність перед відказоодержувачем.

Інші залучені суб'єкти також можуть бути учаниками заповідального відказу. До таких суб'єктів належить — виконавець заповіту (якщо він призначений заповідачем). Він не є безпосереднім стороною зобов'язання відказу, але виконує організаційно-координуючу функцію щодо реалізації відказів. На практиці виконавець заповіту часто виступає ініціатором дій задля реалізації волі заповідача та процесуальним гарантом. Він не є стороною у матеріальних правовідносинах щодо отримання відказу, але він зобов'язаний організувати фактичне виконання волі спадкодавця, тобто виступає посередником між спадкоємцями та відказоодержувачами, забезпечуючи виконання.

Зіставляючи права відказоодержувача з правами та обов'язками виконавця заповіту, можна виділити наступне: 1. відказоодержувач має самостійне суб'єктивне право вимагати від спадкоємців виконання заповідального відказу; відказоодержувач може звернутися безпосередньо до суду напругу, навіть без участі виконавця заповіту, якщо спадкоємець ухиляється від виконання; 3. відказоодержувач не залежить від волі виконавця заповіту у реалізації своїх прав, але виконавець виступає гарантом і координатором при реалізації відказоодержувачем своїх прав.

Предмет заповідального відказу. Стаття 1238 ЦК України перераховує предмети відказу, зокрема це: передання відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, які можуть входити або не входити до складу спадщини. Таким чином, предмет легату може бути як частиною спадкової маси, так і поза нею (наприклад, річ, що належить третій особі за іншим правовим підставами). Потребує пояснення конкретизація предмету відказу “права або речі, які можуть входити або не входити до складу спадщини” [1, ст. 1238].

Як вказує В. М. Пастернак, права, або речі, які не входять до спадщини, наприклад, це може бути покладення обов'язку на спадкоємця погасити борг відказоодержувача, купити яку-небудь річ та передати її відказоодержувачу [5, с. 289]. Далі, автор, продовжуючи аналіз предмету заповідального відказу, приходять до висновку, що «включення майнових прав або речі, які не входять до складу спадщини, до такого заповідального відказу у свідоцтві про право на спадщину спричиняє складність реалізації свого права власності не тільки самим спадкоємцем, але й відказоодержувачем. Механізму реалізації права на такий заповідальний відказ закон не передбачає, особливо такого, який би стосувався позасудового безспірного порядку його реалізації [5, с. 289-290].

З практичної точки зору, можливість вказувати у заповідальному відказі предмети, що не входять до складу спадщини, потребує ретельного формулювання заповіту (щоб уникнути нікчемності чи невизначеності). Такі розпорядження можуть породжувати ускладнення при виконанні (наприклад, потребу в додаткових правопороджуючих актах), але закон допускає можливість охоплення відказом предметів, які не входять до спадщини. Щоб уникнути двозначностей, заповідач має чітко формулювати у заповіті предмет заповідного відказу та спосіб виконання та строк й обсяг зобов'язання. Наприклад, «Зобов'язую спадкоємця Іваненка П.П. надати моїй сестрі Петренко О.О. право довічного проживання у належній мені квартирі...». Але ж «Зобов'язую спадкоємця виплачувати щомісячно моєму другу Сидоренку І.М. по 5 000 грн протягом трьох років після відкриття спадщини». Вказувати спосіб виконання: чи це передача речі; чи надання права користування; чи виплата грошової суми. Уточнювати тривалість і обсяг: «довічно», «щомісячно», «одноразово», «у повному обсязі до..».

Окрема категорія предмета — це право користування житловим будинком, квартирою або іншим майном, надане за заповідальним відказом. На спадкоємця, до якого переходить житловий будинок, квартира чи інше житлове приміщення, заповідач покладає обов'язок надати відказоодержувачу довічне користування цим приміщенням чи певної його частиною. Відповідно до

положень ЦК України “Право користування житловим будинком, квартирою або іншою будівлею, надане відказоодержувачеві, не є підставою для проживання у них членів його сім’ї, якщо у заповіті не зазначено інше” [1, ч. 2 ст. 1238]. Зазначеним положенням підкреслюється особистісний характер заповідального відказу.

Слід також враховувати, що за наступного переходу права власності на житлове приміщення право довічного користування зберігає чинність та є певним обтяженням нерухомого майна.

Однією з переваг заповідального відказу є те, що відказоодержувач отримує предмет легата, який не обтяжується борговими зобов’язаннями спадкодавця, що ставить у не вигідне становище спадкоємців, оскільки на них покладаються як права, так і обов’язки, у межах вартості отриманої ними спадкової маси.

Аналіз дефініції “предмет заповідального відказу” дозволяє виділити його складові:

- передача спадкоємцем відказоодержувачу у власність речі, що входить до складу спадщини;
- передача відказоодержувачу у володіння чи користування спадкоємцем речі, яка також входить до складу спадщини (на певний строк чи довічно);
- передача спадкоємцем майнового права відказоодержувачу;
- виконання спадкоємцем певної роботи для одержувача відказу;
- здійснення виплати спадкоємцем на користь відказоодержувача грошових коштів (одноразово або періодично) та інше.

2.2. Виникнення прав відказоодержувача та їх реалізація. Обов’язки спадкоємця щодо виконання відказу

Відповідно до положень ЦК України, право вимоги до спадкоємця виникає з моменту відкриття спадщини (тобто з дня смерті спадкодавця), хоча практичне здійснення цього права може бути пов’язано з прийняттям спадщини спадкоємцем та відповідними процесуальними аспектами. Верховний Суд підтверджує, що “право вимоги спадкоємця, зокрема за

легатом (заповідальним відказом), виникає саме з моменту відкриття спадщини і не залежить від того, коли спадкоємець офіційно отримає свідоцтво про право на спадщину” [41]. Суд відокремлює юридичний факт відкриття спадщини від процедурних формальностей (наприклад, нотаріального посвідчення).

Таким чином, з часу відкриття спадщини відказоодержувач має право вимагати виконання заповідального відказу. Ідеальною є ситуація, коли відказоодержувач обізнаний у тому, що на його користь зроблено заповідальний відказ. Проте, питання виникають у разі, коли легатарій не обізнаний про встановлення на його користь легату. Закон «Про нотаріат» [42] регулює повноваження нотаріусів, але не містить норм про інформаційні обов’язки щодо відказоодержувачів за відказом.

Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [43] — регламентує різні аспекти нотаріальної діяльності, але не містить положення про повідомлення відказоодержувача при складанні заповіту чи при оформленні відказу.

Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій [44], зокрема у спадкових справах, охороні спадкового майна тощо — закріплюють обов’язок нотаріуса вживати заходів щодо охорони спадкового майна, вести спадкові справи, реєструвати заяви тощо, але не містять прямої вимоги повідомляти саме відказоодержувача про існування відказу.

Щодо судової практики слід вказати наступне. У рішенні Березанського міського суду Київської області № 356/308/19 від 20.01.2020 р. [45] зазначено, що виконавець заповіту повинен зробити заходи, щоб повідомити спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів про відкриття спадщини. Але в цьому випадку йдеться саме про обов’язок виконавця повідомити про відкриття спадщини, а не про обов’язок нотаріуса повідомити про факт заповідального відказу.

У рішенні № 537/313/18 від 06.06.2019 р. [46] Крюківський районний суд м. Кременчука вказав, що відказоодержувач звернув позов до спадкоємця про

виконання заповідального відказу, але в тексті справи немає вказівки, що нотаріус повідомляв відказоодержувача про заповідальний відказ.

У рішенні № 209/3190/20 від 07.09.2022 р. [47] суд розглядав питання охорони спадкового майна і визнав, що заходи щодо охорони спадкового майна здійснюються *в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів* спадкодавця. Але це не те саме, що обов'язок повідомляти відказоодержувача саме про існування відказу.

На підставі аналізу нормативно-правових актів, що регламентують нотаріальну діяльність та судової практики, можна зробити висновок, що діюче законодавство не передбачає обов'язку повідомлення відказоодержувача під час посвідчення заповіту або заведення спадкової справи. Якщо такий обов'язок існує на практиці, то тільки як елемент нотаріальної добросовісності чи стандарту, але не як обов'язкова норма закону чи підзаконного акту.

Таким чином, необхідно констатувати, що положення законодавства щодо прав відказоодержувача, що випливають із заповідального відказу, вимагають удосконалення. На нашу думку слід поширити правило, які стосуються обов'язку нотаріуса сповіщення спадкоємців на необхідність сповіщення відказоодержувача. У свою чергу, спадкодавцю необхідно в заповіті вказати ім'я (найменування) та місце проживання (місце знаходження) відказоодержувача.

Окрім права на прийняття, відказоодержувач має право й відмовитися від використання встановленого на його користь права. В юридичній літературі справедливо наголошується, що в тих випадках, коли відказоодержувач одночасно є й спадкоємцем, його право відмовитися від отримання заповідального відказу не залежить від його права прийняти спадщину або відмовитися від неї [40, с. 84]. В ракурсі дослідження питання відмови від легату, слід розглянути категорію “неприйняття” заповідального відказу. Для реалізації легатарієм відмови від прийняття легату, він має скласти відповідну заяву відмову на імя зобов'язаного спадкоємця. Вислів же «не скористатися

своїм правом на отримання заповідального відказу» означає, певно, бездіяльність відказоодержувача, неприйняття ним легату.

На практиці виникають випадки, коли для фактичного виконання відказу важливим є прийняття спадщини спадкоємцем: в окремих рішеннях судів підкреслюється, що позовна активність відказоодержувача може бути пов'язана з фактом прийняття спадщини спадкоємцем. Тому у доктрині і практиці існує поміркована відмінність між юридичним моментом виникнення права і його практичною реалізацією. Верховний Суд зазначає, що «спадкоємець, який у встановленому законом порядку прийняв спадщину, є власником із часу її відкриття, а документом для підтвердження права власності на спадкове майно є свідоцтво на спадщину, отримане в установленому законодавством порядку. Відсутність реєстрації права власності не зумовлює позбавлення особи прав користування та володіння належним їй на праві власності майном. У спадкоємця, який в установленому законом порядку прийняв спадщину, права володіння та користування спадковим майном виникають із часу відкриття спадщини, тому такий спадкоємець може захищати свої порушені права володіння та користування спадковим майном з використанням способів, визначених у гл. 29 ЦК України» [48].

Основною умовою виникнення права вимоги у відказоодержувача є прийняття спадщини спадкоємцем (спадкоємцями). Строк на прийняття заповідальної відказу аналогічний строкам на прийняття спадщини та відмова від нього встановлюють період часу, протягом якого відказоодержувачі повинні реалізувати своє право на прийняття чи відмову під страхом їхнього дострокового припинення, отже, ці строки є присікальними. Звертаючись до питання пропуску зазначених строків, В. С. Деревнін наголошує на за можливості відновлення судом за наявності поважних причин пропуску строку на прийняття заповідальної відмови, аргументуючи це тим, що відказоодержувач позбавлений права відмовитися від заповідального відказу на користь інших. Зважаючи на специфіку відносин, що складаються між

спадкоємцем і відказоодержувачем, виконання обов'язків має бути здійснене в розумний строк, виходячи з конкретних життєвих обставин. У разі, коли такий строк у заповіті не встановлено, заповідальний відказ має діяти протягом життя громадянина-відказоодержувача чи періоду існування юридичної особи-відказоодержувача [49, с. 368].

Оскільки легат виконується в межах вартості успадкованого майна, тобто, предметом легата може стати лише те майно, яке перевищує розмір обов'язкової частки, право відказоодержувача реалізується в межах фактичних можливостей спадкової маси: виконання відказу може бути ускладнене або обмежене вартістю майна, що перейшло до спадкоємця, наявністю спадкоємців, що мають обов'язкову дію у спадщині, наявністю боргових зобов'язань спадкодавця.

Цікавим видається те, що спадкоємець може відмовитися від прийняття спадщини, в силу певних причин, що призведе до неможливості реалізації права вимоги виконання заповідальної відмови.

На думку дослідника В. М. Пастернак «заповідальний відказ має бути виконаний до видачі свідоцтва про право на спадщину. У випадку відображення у свідоцтві про право на спадщину на майно, право на яке підлягає державній реєстрації, або яке підлягає державній реєстрації, заповідального відказу, який має разовий характер, будь-яка спроба спадкоємця, який отримав таке свідоцтво, розпорядитися таким майном буде залежати від волі відказоодержувача, навіть якщо заповідальний відказ цей відказоодержувач отримав» [5, с. 290].

На нашу думку, вказане твердження щодо виконання відказу до видачі свідоцтва не узгоджується із специфікою легатного зобов'язання. Адже, виконання заповідального відказу не обов'язково обмежується лише разовою дією спадкоємця. Саме легатне зобов'язання може мати тривалий характер, а право відказоодержувача може бути обумовлено його життям, тобто, тривати довічно. Враховуючи наведені особливості, заповідачу, який бажає включити до заповіту заповідальний відказ, доцільно передбачити призначення

виконавця заповіту, особливо у випадках, коли спадкоємців кілька, а відказоодержувач не належить до їхнього кола.

Певні особливості існують щодо припинення легату. Слід відзначити, що діюче законодавство України не передбачає підпризначення відказоодержувачів, на відміну від відносин із спадкуванням за заповітом, в рамках яких, спадкодавець може підпризначення спадкоємця, на той випадок, коли спадкоємець помер до відкриття спадщини чи відмовиться від її прийняття.

Відповідно до ст. 1239 ЦК України смерть відказоодержувача, що сталася до відкриття спадщини є підставою для припинення заповідального відказу. Відповідно, спадкоємець за заповітом — виконавець заповідального розпорядження звільняється від свого обов'язку на користь відказоодержувача та відповідне обтяження на його майно припиняється. Можливість підпризначення відказоодержувача чинним законодавством України не передбачена.

Окремої уваги заслуговують питання захісту прав відказоодержувача.

Так, відказоодержувач може звернутися до спадкоємців з вимогою про виконання заповідального відказу. Якщо спадкоємці ухиляються — подати позов до суду про зобов'язання вчинити певні дії (наприклад, передати річ, допустити до користування житлом), що підтверджується судовою практикою [50].

Якщо заповідальний відказ надає право користування (наприклад, житлом), відказоодержувач може захищати це право шляхом визнання права користування та внесення відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Так, у Постанові Верховного Суду від 25.11.2020 у справі № 522/19130/17 [51] суд визнав право довічного користування житлом за відказоодержувачем, оскільки це було прямо передбачено заповітом.

Аналіз положень ч. 1 ст. 1238 ЦК України дозволяє дійти висновку про можливість застосування відказоодержувачем віндикаційного позову як способу захісту свого порушеного права. Такий висновок ґрунтується на тому,

що «предметом заповідального відказу може бути передання відказоодержувачеві у власність», отже, відказоодержувач, як власник такої речі може заявити віндикаційну вимогу до спадкоємця, який не передав вказану річ та утримує її у себе. Проте, слід враховувати загальні умови застосування віндикації.

Відказоодержувач може заявляти вимогу про відшкодування збитків. Оскільки відшкодування збитків є загальним правовим наслідком порушення зобов'язання, такий спосіб захисту цілком може бути застосовано при захисті прав відказоодержувача, якщо, наприклад, виконати відказ у натурі стало неможливим (річ знищена), відказоодержувач може вимагати відшкодування збитків відповідно до положень статей 22, 623 ЦК України.

Відказоодержувач може визнати недійсним свідоцтво про право на спадщину у випадку, коли нотаріус видав свідоцтво без урахування відказу, відказоодержувач може звернутися з позовом про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину відповідно до положень ст. 1301 ЦК України. Так, у Постанові ВС від 09.06.2021 у справі № 487/3762/16-ц [52], суд визнав неправомірним оформлення спадкових прав без врахування відказу.

Окрім заходів захисту, відказоодержувачем, або іншими особами можуть бути застосовані забезпечувальні заходи. Забезпечувальні заходи — це процесуальні інструменти, спрямовані на те, щоб майбутнє рішення суду про задоволення вимог відказоодержувача можна було реально виконати. Вони застосовуються як на стадії судового розгляду, так і у нотаріальному процесі.

Так, на вимогу відказоодержувача суд може застосувати такі заходи, як:

1. Арешт майна, що запобігає відчуженню майна спадкоємцем. (накладається на майно, яке має бути передане відказоодержувачу). Зазначене підтверджується й судовою практикою, зокрема, суд наклав арешт на квартиру, поки вирішувалося питання про право користування нею за заповідальним відказом [53].

2. Зупинення реєстраційних дій. Суд може заборонити державному реєстратору вносити зміни щодо права власності на спадкове майно до завершення спору.

3. Передача речі на зберігання третій особі. Якщо йдеться про рухому річ (картина, ювелірні вироби), суд може передати її на відповідальне зберігання, аби спадкоємці не знищили чи не приховали предмет відказу.

Окрім суду, забезпечувальні заходи захисту відказоодержувача можуть застосовуватися нотаріусом, зокрема: відмітка нотаріуса у спадковій справі про наявність відказу. Це обмежує видачу свідоцтва про право на спадщину без врахування інтересів відказоодержувача; 2. Відмова у видачі свідоцтва про право на спадщину до з'ясування прав відказоодержувача; 3. Звернення до суду нотаріусом або іншою зацікавленою особою з вимогою щодо охорони спадкового майна в порядку, встановленому ст. 1283–1285 ЦК України.

Виконання спадкоємцем обов'язків на користь відказоодержувача.

Оскільки легат є зобов'язанням, на нього розповсюджуються положення, що стосуються виконання зобов'язання. Але, оскільки, легат виникає у рамках спадкових відносин, воно має певну специфіку. Так, виконання спадкоємцем обов'язків зумовлена конкретизацією предмета виконання (щодо якого майна має вчинити дії спадкоємець), способа виконня (придбати майно для легатарія, виплачувати йому певну суму, надати право користватися майном) та строку існування легатного зобов'язання. Як зазначалося вище, легат розглядається як зобов'язання, яке виникає зі смерті спадкодавця, і яке спадкоємець повинен виконати, якщо він прийняв спадщину.

Основи правового регулювання виконання заповідального відказу закладено у ч. 3 ст. 1238 ЦК України, яка закріплює обов'язок спадкоємця виконати зобов'язання лише в межах реальної вартості майна, яке перейшло до нього, з врахуванням боргів спадкодавця, що припадають на це майно. Це ключова норма, яка обмежує обсяг обов'язків спадкоємця як боржника, та спрямована на забезпечення балансу інтересів учасників легатного зобов'язання.

Судова практика демонструє реалізацію вказаного положення. Так, у рішенні Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 27 жовтня 2010 року по справі № 2-8083/10, суд вказує, що вартість майна, одержаного у спадщину, слід оцінювати за ринковою вартістю. Відповідальність спадкоємця обмежена цією вартістю [54].

Вирішуючи спір про правильність проведення оцінка спадкового майна (чи призначена експертиза, чи дотримані критерії, чи погоджені результати, чи врахована частка спадкоємця), Івано-Франківський апеляційний суд звертає увагу, що оцінка без ухвали про експертизу, без попередження експерта чи без погодження з кредитором / іпотекодержателем може вважатися недійсною або недостовірною [55].

Ухвалою Господарського суду м. Києва № 111184176 від 23.05.2023 р. [56] Закріплено положення щодо методів оцінки майна. Суд встановив, що оцінка має проводитися станом на ту дату, яка відповідає обставинам спору або певному нормативу; неправильно визначати вартість на пізнішу дату, якщо у законі чи умовах справи вказано іншу дату.

Таким чином, судова практика підтверджує, що без конкретних вказівок і чітко встановлених умов часто виникають спори, особливо щодо вартості, способу виконання тощо. Обов'язок спадкоємця вчиняти дії на користь відказоодержувача обмежується реальною вартістю майна. Причому, судова практика визнає, що ринкова вартість — стандарт, до якого суди звертаються при оцінюванні майна, одержаного у спадщину. Це актуально й для випадків відказу, оскільки спадкоємець зобов'язаний виконати відказ в межах реальної вартості успадкованого майна. Дата оцінки має значення: якщо предмет відказу або спадкового майна має змінну вартість (нерухомість, коштовності, майно, що з часом дорожчає чи дешевшає), суди надають перевагу тому, щоби оцінка була станом на момент, найближчий до дати відкриття спадщини або іншу визначену справою дату. Процедурні гарантії охорони прав відказоодержувача обумовлені дотриманням законодавчих стандартів оцінки майна, зокрема закріплених у Законі “Про оцінку майна, майнових прав та професійну

оціночну діяльність” [57], національні стандарти оцінки майна), погодження оцінки з іншими зацікавленими сторонами (кредиторами, іпотекодержателями). Якщо спадкоємець чи відказоодержувач не надають доказів оцінки, або якщо оцінка проведена неналежним чином (без формальної ухвали, без доступу до майна, без обліку ринкових умов), то суд може відмовити у задоволенні позову або скоригувати вимоги.

Висновки до Розділу 2

На основі аналізу законодавчих положень, які характеризують заповідальний відказ та судової практики їх застосування, ми виділили певні особливості виникнення та виконання легатного зобов'язання, а також захисту прав відказоодержувача:

1. Суб'єктами заповідального відказу є заповідач, відказоодержувач, спадкоємець (боржник) за відказом, інші особи (виконавець заповіту). Механізм участі заповідача у формуванні інституту заповідального відказу полягає в тому, що заповідач має право в заповіті покласти на спадкоємця обов'язок виконати певну дію майнового характеру на користь третьої особи (відказоодержувача). Специфіка статусу відказоодержувача полягає в тому, що ним можуть бути як особи, які належать до кола спадкоємців за законом, так і ті, що не є спадкоємцями. Вказане положення істотно відрізняє легат від спадкування, яке ґрунтується або на законі, або на заповіті. Боржником за відказом не може бути особа, яка не прийняла спадщину або від неї відмовилася, оскільки вона не набуває статусу спадкоємця в матеріально-правовому значенні. Закон допускає можливість множинності боржників-спадкоємців.

2. Момент виникнення вимоги у відказоодержувача обумовлюється моментом відкриття спадщини, але прийняття спадщини є передумовою виникнення легатного зобов'язання. Спадкоємець має прийняти спадщину — без цього він не стає боржником за відказом. Проте, діюче законодавство не передбачає обов'язку повідомлення відказоодержувача під час посвідчення

заповіту або заведення спадкової справи. Якщо такий обов'язок існує на практиці, то тільки як елемент нотаріальної добросовісності чи стандарту, але не як обов'язкова норма закону чи підзаконного акту. Тому слід поширити правило, які стосуються обов'язку нотаріуса сповіщення спадкоємців на необхідність сповіщення відказоодержувача. У свою чергу, спадкодавцю необхідно в заповіті вказати ім'я (найменування) та місце проживання (місце знаходження) відказоодержувача.

3. Виконання може бути у натурі (передача речі, встановлення права користування) або компенсаторно (грошовий еквівалент) — якщо натурне виконання неможливе або заповідач не вказав інакше. Законодавство закріплює обмеження виконання обов'язку спадкоємцем лише в межах реальної вартості успадкованого майна за вирахуванням боргів спадкодавця, які на нього припадають.

4. Можливість застосування широкого кола способів захисту прав відказоодержувача (визнання права користування та внесення відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, визнання недійсним свідоцтва про спадщину, якщо воно не відображає прав відказоодержувача, відшкодування збитків), а в окремих випадках застосування забезпечувальних заходів (арешт майна, зупинення реєстраційних дій, передача речі на зберігання третій особі).

РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ЗАПОВІДАЛЬНОГО ВІДКАЗУ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ І НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

3.1. Заповідальний відказ у зарубіжному праві

Німеччина. У німецькому цивільному праві заповідальний відказ (*Vermächtnis*) врегульовано у §§ 2147–2191 Німецького цивільного уложення (*Bürgerliches Gesetzbuch*), далі – BGB [2].

Відповідно до положень BGB, *Vermächtnis* – це розпорядження у заповіті, яким спадкодавець надає третій особі (відказоодержувачу, *Vermächtnisnehmer*) право вимагати від спадкоємця або іншої особи надання певного майнового блага [2, § 2147]. В рамках *Vermächtnis*, спадкоємець (*Erbe*) стає правонаступником усього майна чи його частини, а відказоодержувач (*Vermächtnisnehmer*) набуває лише зобов’язального права вимоги, але не стає співвласником спадкової маси. BGH, Urteil vom 22.10.2003 – IV ZR 398/02 Суд підтвердив, що *Vermächtnis* створює лише зобов’язальне право вимоги, і відказоодержувач не може напряду вимагати внесення себе до земельної книги без згоди спадкоємця [58]. У німецькій цивілістиці *Vermächtnis* трактується як гібридний інститут між спадковим і зобов’язальним правом, оскільки він впливає із спадкового розпорядження (*Testament, Erbvertrag*), але реалізується через інструменти зобов’язального права (*Leistungsklage, Schadensersatz*). Тому в літературі його часто називають «*Spannungsverhältnis zwischen Erbrecht und Schuldrecht*» [59; 60].

Німецьке право розрізняє види заповідального відказу (*Vermächtnisarten*):

1. *Stückvermächtnis* – відказ щодо конкретної індивідуально визначеної речі (наприклад, автомобіль, картина).
2. *Geldvermächtnis* – грошовий відказ (спадкоємець зобов’язаний виплатити певну суму).
3. *Verschaffungsvermächtnis* – обов’язок спадкоємця придбати річ у третьої особи й передати її відказоодержувачу [2, § 2170].

4. *Vorausvermächtnis* – надання відказоодержувачу майна понад його спадкову частку [2, § 2150].

5. *Ersatzvermächtnis* – підпризначення: якщо основний відказоодержувач не може або не хоче прийняти *Vermächtnis*, воно переходить до іншої особи [2, § 2190].

6. Оскільки, як вказувалося вище, заповідальний відказ є зобов'язанням, то відказоодержувач отримує право вимоги (*Vermächtnisanspruch*) до спадкоємців чи осіб, зобов'язаних із заповіту [2, § 2174].

7. Вказане право відказоодержувача виникає зі смертю спадкодавця [2, § 2176].

8. Захист права відказоодержувача може бути реалізований різними способами, зокрема: 1. Позов про виконання відказу (*Leistungsklage*) в рамках якого *Vermächtnisnehmer* може у судовому порядку зобов'язати спадкоємця виконати обов'язок; 2. Передання речі (*Anspruch auf Herausgabe*) [2, § 2174].

9. Такий спосіб можливий якщо предмет відказу – індивідуально визначена річ, він може вимагати передачі саме цієї речі; 3. Відшкодування збитків [2, § 280].

10. Застосовується у випадках, якщо відказ неможливо виконати (наприклад, річ знищена спадкоємцем), відказоодержувач має право на компенсацію.

Окрім, способів захисту можуть бути застосовані забезпечувальні заходи (*einstweilige Verfügung*). Так, суд може накладити заборону на відчуження спадкового майна, щоб гарантувати виконання відказу.

Права *Vermächtnisnehmer* можуть бути документально підтверджені через такі механізми:

1) *Erbschein* (свідоцтво про право на спадщину), що видається спадкоємцям, а не відказоодержувачам [2, § 2353].

У ньому може бути вказано про існування *Vermächtnis* як обтяження, якщо суду про це відомо. Це має значення при реєстрації у *Grundbuch* (земельному реєстрі).

2) *Testamentseröffnungsprotokoll* (протокол відкриття заповіту). Після смерті спадкодавця нотаріус або суд (*Nachlassgericht*) відкриває заповіт і складає протокол, де зазначається зміст заповіту, у т.ч. *Vermächtnis*. Відказоодержувач отримує офіційну копію цього протоколу, яка слугує доказом його права вимоги.

3) *Öffentliche Beglaubigung / Vollstreckung*. Якщо *Vermächtnis* стосується нерухомості, нотаріус може видати документ, який дозволяє зареєструвати право відказоодержувача у земельному реєстрі після виконання обов'язку спадкоємцем. є *Vermächtniserfüllungszeugnis* – свідоцтво про виконання заповідального відказу.

Таким чином, документальне підтвердження прав відказоодержувача у Німеччині базується на: протоколі відкриття заповіту (*Testamentseröffnungsprotokoll*), можливих відомостях у *Erbschein*, судових рішеннях / виконавчих документах. Важаємо, що такі документи, як протокол відкриття заповіту та свідоцтво про виконання заповідального відказу. доцільно сприймати як позитивний досвід документального підтвердження виникнення прав відказоодержувача та їх реалізації.

У цивільному праві Німеччини діє загальне правило, що право вимоги з *Vermächtnis* виникає в момент смерті спадкодавця і це право не є «вічним», воно підпадає під загальну позовну давність у німецькому праві. Згідно з § 195 BGB, загальний строк позовної давності становить 3 роки. Початок відліку: кінець календарного року, в якому відказоодержувач дізнався (або міг дізнатися) про своє право та особу боржника (§ 199 Abs. 1 BGB). Абсолютна межа — 30 років від моменту виникнення права (§ 199 Abs. 3 Nr. 1 BGB). Це означає, що навіть якщо відказоодержувач не знав про своє право, після 30 років воно остаточно припиняється.

Таким чином, заповідальний відказ (*Vermächtnis*) у німецькому праві — це тимчасове зобов'язальне право, яке вимагає активних дій відказоодержувача для захисту.

Швейцарія. У Швейцарії заповідальний відказ (Legat) врегульовано у Цивільному кодексі Швейцарії (Schweizerisches Zivilgesetzbuch), (далі - ZGB) положеннями, статей 471–477, що визначають загальні вимоги щодо заповіту та положеннями статей 484–485, що стосуються безпосередньо заповідального відказу [61].

В юридичній літературі Legat визначається як зобов'язальне право, що виникає із заповіту та реалізується через вимогу до спадкоємця [62, s. 124]. За висловленням Рене Шмида (René Schmid) прямий доступ до спадкової маси: немає; право реалізується через зобов'язання спадкоємця [63, p. 212]. Зазначене підтверджується й судовою практикою [64]. Як зазначається в юридичній літературі, у Швейцарії, легат зберігається і в тих випадках, коли, внаслідок вибуття (смерть, позбавлення спадкових прав) спадкоємця за заповітом на його місце заступає інший універсальний спадкоємець [49, с. 369].

В цивільному праві Швейцарії розрізняють види заповідального відказу: 1. Vermächtnis an Sachen (Sachenlegat) – відказ на індивідуально визначену річ (§ 484 ZGB); 2. Geldlegat (Monetäres Legat) – грошовий відказ (§ 484 ZGB); 3. Legat auf künftige Leistungen – відказ щодо дій або надання послуг (§ 485 ZGB).

Право вимоги у легатарія виникає зі смертю спадкодавця (§ 473 ZGB).

Основними способами захисту є: позов про виконання, забезпечувальні заходи (арешт на майно спадкоємця, заборонити відчуження, або передати предмет Legat на зберігання), відшкодування збитків.

Важливим є те, що Швейцарське право передбачає більш ширшу систему механізмів захисту та забезпечення прав відказоодержувача, порівняно із законодавством України та, взагалі, ніж у континентальній Європі.

Так, у швейцарському праві передбачені такі наступні заходи захисту прав відказоодержувача (Legatar):

1. Eintrag im Grundbuch (запис у земельний реєстр). Якщо предметом Legat є нерухомість (земельна ділянка, будинок), Legatar може вимагати тимчасового внесення запису до Grundbuch, ще до фактичної передачі права (§ 974 ZGB, у

зв'язку з § 484 ZGB). Це блокує можливість спадкоємця продати чи обтяжити нерухомість.

В Україні відказоодержувач не має прямого доступу до Державного реєстру речових прав — він мусить спершу отримати рішення суду.

2. *Einstweilige Verfügung* (тимчасова судова заборона). Швейцарський суд може видати швидку заборону (аналог *injunction*), наприклад: заборонити спадкоємцю відчужувати майно, заморозити банківські рахунки, накласти арешт на конкретні об'єкти.

В Україні арешт майна можливий, але тільки в межах забезпечення позову відповідно до ст. 150 Цивільного процесуального кодексу України, він характеризується формальністю та за часом займає більше часу, на відміну від швейцарської судової заборони (*einstweilige Verfügung*).

3. *Vollstreckbare Verfügung* (виконавчий титул без тривалого судового процесу). Якщо заповіт нотаріально посвідчений і містить *Legat, Legatar* у Швейцарії може отримати безпосередній виконавчий документ через *Nachlassgericht* (спадковий суд). Це дозволяє звернутися одразу до виконавчої служби (*Betreibung*), без звернення за захистом до суду в рамках позовного провадження.

В Україні відказоодержувач завжди вимушені спочатку звертатися до суду й виключно після цього можливе виконавче провадження.

4. *Persönliche Sicherung* (особисті гарантії). Суд може зобов'язати спадкоємця надати гарантію (*Sicherheitsleistung*) — наприклад, банківську заставу чи депозит на рахунку суду — щоб забезпечити виконання *Legat*. В Україні подібного механізму немає: спадкоємець не зобов'язаний давати фінансові гарантії відказоодержувачу.

Франція. Правове регулювання відносин, які виникають із заповідального відказу у Франції здійснюється, перш за все Французьким цивільним кодексом (*Code civil Français*), Art. 895–1014 [65]. Заповідальний відказ (*legs*) є складовою заповіту (*testament*). Французькі науковці вказують, що

французький *legs* — це гібрид між спадковим і зобов'язальним правом, схожий на німецький *Vermächtnis* [66].

Аналогічне положення закріплено у ЦК України. Проте, на відміну від українського цивільного права, що передбачає лише один вид заповідального відказу, французьке право виділяє три його види, а саме:

1. *Legs universel* – універсальний (загальний) відказ, яким заповідається усе майно чи його частка [65, art. 1003] *Legs universel* – це заповідальний відказ, яким заповідач передає усе своє майно або визначену частку (наприклад, $\frac{1}{2}$ чи $\frac{1}{3}$ всього майна) одній чи кільком особам (*légataires universels*). В рамках цього виду заповідального відказу відказоодержувач є найбільш близьким до спадкоємця, а сам *légataires universels* включає права та борги спадкодавця. З огляду на специфіку предмета цього заповідального відказу, на спадкодавця покладається обов'язок сплатити борги спадкодавця [65, art. 1006]. Проте, якщо є обов'язкові спадкоємці (*héritiers réservataires*) потрібен дозвіл суду. Судовою практикою підтверджено пріоритет прав *héritiers réservataires* (обов'язкових спадкоємців) [67]. Якщо таких спадкоємців немає легатарій може вступити у володіння напряду через нотаріуса [65, art. 1008]. В цивільному праві України відказоодержувач має виключно право вимоги (зобов'язальне право), тоді як у Франції *légataire universel* фактично може стати повноцінним спадкоємцем.

2. *Legs à titre universel* – відказ у вигляді частки у спадщині (наприклад, половина нерухомості).

3. *Legs particulier* – відказ конкретної речі чи права. Саме цей вид заповідального відказу є найбільш схожим на українську модель заповідального відказу. *Légataire particulier* набуває право вимагати передання конкретного майна від спадкоємців [65, art. 1014]. Судова практика відстоює позицію, що в рамках *légataire particulier* відказоодержувач не набуває речового права безпосередньо, а має лише вимогу до спадкоємців про передання речі [68].

В юридичній літературі наголошується, що *legs universel* наближає *légataire* до статусу спадкоємця, тоді як *legs particulier* зберігає зобов'язальний характер [69], адже *légataire* може лише право вимоги до спадкоємців [70].

Французьке право закріплює дієвий механізм охорони прав відказоодержувача, закріплюючи різні юридичні інструменти, які закріплюють та забезпечують його права, зокрема: *inventaire* – фіксує склад спадщини; *mesures conservatoires* – арешт майна, судова іпотека; *inscription au fichier immobilier* – блокування відчуження нерухомості; *ordonnance d'envoi en possession* – судове рішення для *légataire universel*; *acte authentique (exécutoire)* – нотаріальний акт як виконавчий документ.

1. Інвентаризація спадщини (*inventaire de la succession*) [65, art. art. 789-795] є юридичним інструментом захисту прав легатарія в рамках якого легатарій може вимагати, щоб спадкоємець склав інвентаризацію спадщини. Застосування його інструменту документально фіксує склад майна, яке підлягає виконанню легата та попереджає зловживання з боку спадкоємця.

2. *Mesures conservatoires* (забезпечувальні заходи). В рамках зазначеного способу легатарій може клопотати до суду (*juge des référés*) про: *saisie conservatoire* – тимчасове замороження активів спадкоємця; *hypothèque judiciaire provisoire* – судову іпотеку на нерухомість, що забезпечує майбутню виплату легату. Таким чином, отримавши судового наказ в якому визначено певний забезпечувальний захід, легатарій забезпечую захист своїх прав.

3. *Inscription au fichier immobilier* (реєстрація у реєстрі нерухомості). Застосування цього засобу можливо якщо легат стосується нерухомості. Легатарій може вимагати попередній запис (*inscription provisoire*) у реєстрі, який блокує відчуження спадкоємцем. Реєстрація у реєстрі нерухомості є аналогом швейцарського *Eintrag im Grundbuch*.

4. *Ordonnance d'envoi en possession* (для *légataire universel*, art. 1007 C. civ.) являє судовий акт, що дозволяє легатарію в рамках *légataire universel* вступити у володіння спадщиною. Це офіційний охоронний документ, який підтверджує його права на все майно чи його частку.

5. Виконавчі документи. Коли заповіт нотаріально посвідчений, легатарій може отримати *acte authentique* – офіційний документ, що має силу виконавчого титулу, який дозволяє розпочати виконавче провадження без додаткового судового процесу.

Відмінною особливістю є те, що в рамках французького законодавства право легатарію може бути передано його спадкоємцям чи правонаступникам. Якщо *légataire* помер після відкриття спадщини, але до фактичного отримання *leg*, його право переходить до його спадкоємців. Вказане підкреслюється в юридичній літературі [66; 70]. В цивільному праві України право легатарію є особистим і невідчужуваним. ЦК України прямо закріплює невідчужуваність легату у ч. 3 ст. 1238. Отже, якщо відказоодержувач помер після відкриття спадщини, але не встиг реалізувати право, воно припиняється, а його спадкоємці не можуть вимагати виконання заповідального відказу.

Італія. Інститут заповідального відказу (*legato*) займає важливе місце у структурі італійського спадкового права, закріпленого в Книзі II Цивільного кодексу Італії (*Codice civile*) [71, Artt. 588–673]. Його роль полягає у тому, що спадкодавець може покласти на спадкоємця обов'язок надати визначену вигоду на користь третьої особи (легатарія), яка не є універсальним спадкоємцем.

Стаття 588 Цивільного кодексу Італії (*Codice civile*) полідяє заповідальний відказ на два види: *legato di specie* (на конкретну річ), *legato di genere* (наприклад, певна кількість грошей), *legato di usufrutto* (право користування), *legato obbligatorio* тощо.

Відказоодержувач набуває права автоматично з моменту відкриття спадщини (*ipso iure*), без потреби формального прийняття.

У рішенні Cass. civ., Sez. II, 16 marzo 2016, n. 5162 суд підкреслив, що кваліфікація особи як спадкоємця або легатарія залежить від аналізу волі спадкодавця, а не від буквального формулювання заповіту. Якщо призначення охоплює все майно або його частину *pro quota*, йдеться про спадкоємця; якщо ж мова йде про окрему річ чи право — про легатарія [72]. Це розмежування

має вирішальне значення, оскільки впливає на обсяг відповідальності: спадкоємець відповідає за борги спадкодавця (у межах спадкового активу), тоді як легатарій — лише отримує вигоду. Положення щодо моменту набуття відказоодержувачем прав та предмету заповідального відказу є подібним. Проте, Цивільний кодекс Італії допускає можливість спадкоємця передбачити у заповіті покладення на відказоодержувача обов'язків. Зазначене відрізняється від положень українського права щодо предмету легату.

Легатарій набуває права автоматично з моменту смерті спадкодавця, навіть без фактичного володіння об'єктом. Проте у випадках *legato di genere*, коли предметом є певна сума грошей, право легатарія виникає як зобов'язальна вимога до спадкоємця. З цього приводу, в юридичній літературі вказується, що легат поєднує риси речово-правового та зобов'язально-правового інституту. При *legato di specie* (на конкретну річ) перехід права є автоматичним і речовим, тоді як при *legato di genere* — легатарій має лише зобов'язальну вимогу [73].

Засобами захисту у відносинах зі спадкоємцями є : *Actio ex testamento*. Легатарій має право вимагати від спадкоємця виконання відказу [71, Artt. 649]. Це класичний позов про передачу предмета легата або про вчинення визначеної дії; Речово-правові позови. У випадку *legato di specie* легатарій може безпосередньо захищати своє право через позови речового характеру (наприклад, *rei vindicatio*), оскільки право власності переходить до нього автоматично; Вимога передачі володіння. Якщо спадкоємець відмовляється передати фактичне володіння, легатарій може примусово витребувати річ.

Легати виконуються лише після задоволення вимог кредиторів спадщини [71, Artt. 651]. Судова практика суворо дотримується цього положення [74]. Це означає, що інтереси легатарія захищаються, але підпорядковуються загальній вимозі збереження стабільності цивільного обігу.

Якщо легат порушує обов'язкову частку (*quota di legittima*), він може бути зменшений (редукція легату) на вимогу *legittimari* [71, Artt. 554–561]. Водночас легатарій має право відстоювати легат у межах дозволеної законом частини.

Італійське законодавство передбачає спеціальні механізми захисту прав легатарію. Так, якщо легат підпорядкований умові [71, Artt. 647], легатарій може захищати своє право шляхом підтвердження настання умови у судовому порядку. Якщо легат встановлений для погашення боргу спадкодавця, легатарій має особливе право вимоги, яке поєднує зобов'язальну та речову природу [71, Artt. 658]. Легат права користування чи сервітуту. Легатарій може використовувати речово-правові позови для забезпечення фактичної реалізації цих прав [71, Artt. 649-651].

Рестрація прав легатарія відбувається лише тоді, коли об'єктом легата є майно, права на яке підлягають публічному обліку, зокрема: нерухомість право власності чи обмежені речові права (сервітут, узуфрукт) повинні бути внесені до реєстру нерухомості. Легатарій має право вимагати від спадкоємців або нотаріуса подати заяву про реєстрацію переходу права; транспортні засоби, судна, повітряні судна вимагають відповідої реєстрації у спеціалізованих реєстрах; акції чи частки компаній зумовлюють внесення змін до корпоративних книг та торгового реєстру.

Тобто право легатарія існує з *моменту смерті*, але для його захисту від третіх осіб (*erga omnes*) потрібне внесення до реєстру. Cass. civ., Sez. II, 23 maggio 2012, n. 8077 уточнила, що відсутність реєстрації не анулює право легатарія, але обмежує його захист у відносинах із добросовісними третіми особами. Всі речові права на нерухомість (власність, узуфрукт, узус, право проживання, сервітут, *superficie*, *enfiteusi*) підлягають обов'язковій реєстрації. Право користування житлом (*diritto di abitazione*) також входить до цього переліку. Легатарій отримує його *ipso iure*, але щоб захистити себе від третіх осіб, він має зареєструвати право в реєстрі нерухомості. Ініціаторами реєстрації можуть бути нотаріус який видає свідоцтво про спадщину та легатарій має право самостійно звернутися до реєстраційних органів, якщо спадкоємці зволікають із виконанням.

На підставі зазначеного вище, можна дійти висновку, що у законодавстві всіх досліджуваних країн заповідальний відказ (легат, *Vermächtnis*, Legat, legs)

має зобов'язальний характер: відказоодержувач отримує право вимоги до спадкоємця, а не прямий доступ до всього майна.

Усі системи передбачають виникнення права з моменту смерті спадкодавця. Певна специфіка існує в Італії: автоматичне набуття права *ipso iure* навіть без фактичного володіння. В Україні у випадках, якщо предметом відказу є нерухомість, реєстратори вимагають наявності судового рішення, оскільки нотаріус не видає свідоцтво відказоодержувачу. Для вирішення цієї проблеми доцільним буде досвід Німеччини, де законодавство покладає на нотаріуса обов'язок видачі відказоодержувачу протоколу відкриття заповіту, що доцільно сприймати як позитивний досвід документального підтвердження виникнення прав відказоодержувача.

Також спільним для законодавства всіх досліджуваних країн є поділ відказів на види залежно від специфіки предмету, зокрема відзнака на конкретну річ та грошовий відказ. Додатково Німеччина передбачає: *Verschaffungsvermächtnis*, *Vorausvermächtnis*, *Ersatzvermächtnis*. Франція: *legs universel*, *legs à titre universel*, *legs particulier*. Італія: *legato di specie*, *legato di genere*, *legato di usufrutto*. В Україні передбачено лише один вид заповідльного відказу.

У Німеччині, Франції, Італії передбачено реєстрацію прав на нерухомість або об'єкти, що потребують публічного обліку. В Україні відсутній прямий доступ відказоодержувача до Державного реєстру, потрібно судове рішення.

За законодавством всіх досліджуваних країн права відказоодержувача не охоплюють борги спадкодавця. Виключення становить Франція (*legs universel*).

На відміну від українського законодавства, в рамках французького законодавства право легатарію може бути передано його спадкоємцям чи правонаступникам. Якщо *légataire* помер після відкриття спадщини, але до фактичного отримання *leg*, його право переходить до його спадкоємців. За цивільним правом України смерть відказоодержувача після відкриття спадщини, та не реалізація ним права має наслідком припинення цього права,

а спадкоємці відказоодержувача не можуть вимагати виконання заповідального відказу.

3.2. Проблеми правового регулювання заповідального відказу в Україні та перспективи вдосконалення законодавства

У попередніх підрозділах кваліфікаційної роботи здійснено комплексний аналіз сутності заповідального відказу крізь призму динаміки спадкових правовідносин. В рамках представленого підрозділу виклад зосереджуватиметься на висвітленні актуальних проблем правового регулювання інституту заповідального відказу, а також на окресленні можливих напрямів удосконалення чинного законодавства у цій сфері. Дослідження проводитиметься у логіко-послідовному порядку, що охоплює повний цикл розвитку даного суб'єктивного права — від моменту його виникнення у складі спадкового правовідношення до етапів фактичної реалізації та належного правового захисту.

Розглядаючи суб'єктний склад правовідношення із заповідального відказу, ми звернули увагу на те, що законодавство України не передбачає підпризначення відказоодержувачів. Відповідно до ст. 1239 ЦК України смерть відказоодержувача, що сталася до відкриття спадщини є підставою для припинення заповідального відказу. Відповідно, спадкоємець за заповітом — виконавець заповідального розпорядження звільняється від свого обов'язку на користь відказоодержувача та відповідне обтяження на його майно припиняється. У Німеччині, Швейцарії, Франції, Італії інститут підпризначення відказоодержувача функціонує і добре зарекомендував себе. У Німеччині [2 § 2190] підпризначення відказоодержувача (Ersatzvermächtnis) зменшує кількість спорів між спадкоємцями та третіми особами, бо спадкоємець чітко знає, кому передавати майно; забезпечує стабільність та передбачуваність спадкових правовідносин. У Швейцарії [61, ст. 484, 485] інститут підпризначення використовується для соціально вразливих категорій спадкоємців (наприклад, коли відказ стосується утримання непрацездатних).

У Франції можливість призначати *legs de substitution* (відказ із підпризначенням) закріплена у Code civil, arts. 1011–1012 та часто використовується у випадках, коли первісний легатарій – літня або хвора людина. В Італії підпризначення відказоодержувача (*sostituzione vulgari*) закріплено у [71 art. 688–694] та часто застосовується для сімейного бізнесу чи нерухомості, щоб актив залишався у колі родини навіть при відмові чи смерті первісного бенефіціара.

Інститут підпризначення вигодонабувача забезпечує впевненість спадкодавця у реалізації його наміру передання конкретного майно/вигода певного кола осіб. Цей інститут дозволяє реалізувати волю спадкодавця у разі відмови чи смерті основного відказоодержувача. Завдяки чітко визначеній особі *Ersatzvermächtnisnehmer*, інші спадкоємці не можуть претендувати на майно, яке спадкодавець хотів би залишити поза загальною масою спадщини.

Відсутність у ЦК України положень щодо підпризначення відказоодержувача несе ризик нереалізації волі спадкодавця: майно або право, яке він хотів надати конкретній особі, може «повернутися» у спадкову масу та перерозподілитися іншим чином. Запровадження цього інституту у цивільне законодавство України буде узгоджуватися із принципом свободи заповіту – спадкодавець зможе ще точніше регулювати свою спадщину, забезпечить передбачуваність, правову визначеність та буде узгоджуватися із європейською практикою.

Однією із проблем законодавства України є закритість для відказоодержувачів інформації про легат. З часу відкриття спадщини, яким є день смерті заповідача, відказоодержувач (легатарій) має право вимагати виконання заповідального відказу. Ідеальною є ситуація, коли відказоодержувач обізнаний у тому, що на його користь зроблено заповідальний відказ. Проте, проблеми виникають у разі, коли легатарій не обізнаний про встановлення на його користь легату.

На підставі аналізу нормативно-правових актів, що регламентують нотаріальну діяльність та судової практики, нами зроблено висновок, що діюче

законодавство не передбачає обов'язку повідомлення нотаріусом відказоодержувача під час посвідчення заповіту або заведення спадкової справи. Якщо такий обов'язок існує на практиці, то тільки як елемент нотаріальної добросовісності чи стандарту, але не як обов'язкова норма закону чи підзаконного акту. На нашу думку слід поширити правило, які стусуються обов'язку нотаріуса сповіщення спадкоємців на необхідність сповіщення відказоодержувача. У свою чергу, спадкодавцю необхідно в заповіті вказати ім'я (найменування) та місце проживання (місце знаходження) відказоодержувача.

Таким чином, необхідно констатувати, що положення законодавства щодо прав відказоодержувача, що випливають із заповідального відказу, вимагають удосконалення. Відказоодержувач має отримати інформацію про спадщину до або під час прийняття спадщини. Концептуальний аналіз положень про спадкування дозволяє говорити про відсутність будь-яких механізмів повідомлення відказоодержувача про відкриття спадщини після смерті спадкодавця. Відповідно, ні у спадкоємця, ні у нотаріуса не виникає обов'язку повідомляти відказоодержувачів. Відповідно до ЦК України, заповідач має право покласти такий обов'язок на виконавця заповіту, однак далеко не завжди заповідач призначає виконавця заповіту, крім того, особа, призначена виконавцем заповіту може й відмовитися від виконання покладених на нього обов'язків. Закон покладає на нотаріуса обов'язок повідомляти тільки спадкоємців про спадщину. Формалізоване покладання обов'язку на нотаріусів, що полягає у повідомленні відказоодержувачів про відкриття спадщини, зміст заповідального відказу, а також про прийняття спадщини спадкоємцем дозволить вирішити зазначену проблему.

На сьогоднішній день документами, в яких відображається інформація про заповідальний відказ, є заповіт та свідоцтво про право на спадщину. Підставою виникнення прав відказоодержувача на користування житлом є юридичний склад, що включає у тому числі прийняття заповідального відказу відказоодержувачем. Очевидно, що ані заповіт, ані свідоцтво про право на

спадщину, не може розглядатися як належний правовстановлюючий документ з метою проведення державної реєстрації права користування житловим приміщенням через заповідальний відказ, тому що ці документи не підтверджують наявність повного юридичного складу, що є підставою виникнення даного права. Крім того, існує велика ймовірність (особливо у разі конфлікту між спадкоємцем та відказоодержувачем) того, що дані документи будуть недоступні для відказоодержувача.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне закріплення порядку видачі відказоодержувачу спеціального документа, що засвідчує його права. Логічно та доцільно передбачити можливість видачі нотаріусом «Свідоцтва про посвідчення прав відказоодержувача» за заявою відмовоодержувача що дозволить більш ефективно врегулювати спадкові відносини щодо заповідального відказу.

Порівнюючи сервітут та відказ, очевидно, що сервітут як обмежене речове право належить до категорії речових прав, має абсолютний характер захисту, а заповідальний відказ у своїй класичній формі — до відносних прав. Проблема виникає у випадках, коли відказ встановлює узуфрукт чи інше стійке право користування, тобто відказ може породжувати або супроводжувати елементи, притаманні речовим правам. Відсутність механізмів публічності та реєстрації породжує ризики втрати ефекту абсолютності. Для практично-правової стабільності необхідні законодавчі зміни та процедурні уточнення щодо формулювання легіту у заповіті.

Доцільно в законі прямо класифікувати: (а) відказ як зобов'язальне право; (б) відказ, що створює речове право (перелік форм — узуфрукт, сервітут, право користування житлом) з окремими правилами публічності та реєстрації. Це усуне частину судових колізій. Вважаємо, що розмежування видів відказів є доцільним задля реалізації правил публічності та реєстрації тих відказів, що створюють речове право.

Згідно із законодавством України, якщо заповідальний відказ надає право користування житлом, відказоодержувач має право внести відомості до

Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Право користування житловим приміщенням, що виникає із легата, відказоодержувач може зареєструвати у факультативному порядку, тобто за власним бажанням. Ця державна реєстрація лише підтверджує наявність цього права у одержувача. Отже, відсутність запису у Державному реєстрі нерухомості про право користування житловим приміщенням з легату не звільняє потенційного набувача житлового приміщення від необхідності вчинення дій із перевірки щодо наявності чи відсутності легаторного права.

Зазначене свідчить про необхідність закріплення на законодавчому рівні обов'язкову державну реєстрацію права користування житловим приміщенням, що належить відказоодержувачу, яка визначить момент виникнення цього права, дозволить врегулювати спірні ситуації між потенційними набувачами, спадкоємцями та легаторіями.

Важливо формалізувати обов'язок нотаріуса про повідомлення відказоодержувача у разі відкриття спадщини, її прийняття спадкоємцем та змісту легату. Така формалізація обов'язку нотаріуса дозволить відказоодержувачу у встановлений законом строк, у разі прийняття спадкоємцем спадщини, заявити про належне йому право.

Встановлення обов'язкової державної реєстрації права користування житловим приміщенням, що виникає із заповідального відказу, відповідатиме правовому механізму, що забезпечує максимальну прозорість інформації про права всіх третіх осіб на житлові приміщення, що відчужуються. Відсутність ясності у питанні про виникнення права відказоодержувача на користування житловим приміщенням, відповідно, тягне за собою неможливість встановлення наявності (відсутності) відповідного права потенційним набувачем житлового приміщення. Спадкоємець може продати чи подарувати нерухомість ще до завершення судового процесу. Відказоодержувач потім мусить боротися з добросовісними набувачами. Наведені обставини є додатковим аргументом на користь запровадження обов'язкової державної реєстрації права відмовоодержувача на житлове приміщення. Враховуючи, що

право користування житловим приміщенням на підставі заповідального відказу є речовим правом, ініціювання його державної реєстрації має здійснюватися відказоодержувачем як управненою особою.

Чинне законодавство України не містить положень, які б регулювали порядок оцінки предмета відказу; строки виконання обов'язку спадкоємцем; правові наслідки ухилення від виконання з якими учасники легаторного правовідношення невідвортно стикаються. Відсутність детальної регламентації створює ризики зловживань та порушень прав відказоодержувачів.

В зарубіжному праві зазначені питання набули регламентації. Зокрема, у Німецькому цивільному уложенні детально врегульований порядок реалізації легату, передбачені чіткі правила щодо строків виконання; обов'язку спадкоємця здійснити передачу речі чи права у належному стані; переходу тягаря витрат, пов'язаних з передачею [2, §§ 2174–2191].

Французький цивільний кодекс встановлює механізм реалізації *legs* через нотаріальне оформлення та можливість судового втручання у разі зволікання спадкоємця [65, Art. 1004–1010].

Польський цивільний кодекс встановлює не лише право легатарія вимагати виконання від спадкоємця, але й процедуру оцінки предмета відказу та можливість заміни виконання грошовою компенсацією, якщо виконати у натурі неможливо [3, Art. 968–981].

На підставі вказаного вище, пропонуємо передбачити обов'язкову оцінку майна, яке є предметом відказу, у випадку, якщо спадкоємці заперечують проти обсягу чи вартості або йдеться про грошові відкази, що мають виконуватись за рахунок спадкової маси. Оцінка має здійснюватися сертифікованим оцінювачем із складанням висновку, який набуває доказової сили у разі спору.

Також доцільно встановити загальний строк для виконання відказу (наприклад, 6 місяців з моменту прийняття спадщини), з можливістю його продовження судом з поважних причин. Невиконання у строк має наслідком

настання відповідальності у формі відшкодування збитків і компенсаційних санкцій.

В Україні спадкоємці часто зтягають або ухиляються від виконання відказу, а відказоодержувачі змушені роками судитися та спонукати спадкоємців до виконання. В зарубіжному законодавстві передбачені дієві механізми захисту прав відказоодержувача в рамках досліджуваних відносин. Так, за законодавстві Швейцарії передбачені особисті гарантії спадкоємця (*Persönliche Sicherung*), зокрема депозит, застава, для забезпечення належного виконання легату. Запровадження подібних гарантій підвищить дисципліну спадкоємців і мінімізує ризик невиконання та за рахунок зарезервованого майна, можна задовольними майновий інтерес відказоодержувача.

Висновки до Розділу 3

1. У всіх досліджуваних країнах заповідальний відказ має зобов'язальний характер: відказоодержувач набуває право вимоги до спадкоємця, а не безпосереднє право на майно.

2. В зарубіжних країнах певні види легатів переходять до відказоодержувача *ipso iure*, тобто з моменту смерті спадкодавця, без потреби у прийнятті, заяві чи реєстрації. В Україні ж, навпаки, реалізація заповідального відказу потребує активних дій — спадкоємця, нотаріуса чи навіть суду, а у разі відказу щодо нерухомості часто потрібне судове рішення через відсутність окремого нотаріального документа. Дійсно, на сьогоднішній день інформація про заповідальний відказ міститься лише у заповіті та свідоцтві про право на спадщину. Проте ці документи не підтверджують повного юридичного складу, необхідного для державної реєстрації права користування житлом за відказом, і можуть бути недоступними відказоодержувачу у разі конфлікту зі спадкоємцями. Тому доцільно законодавчо передбачити видачу нотаріусом спеціального документа — «Свідоцтво про право відказоодержувача», яке б підтверджувало його правомочності та спрощувало реалізацію заповідального відказу.

3. Законодавство України не зобов'язує нотаріуса інформувати легатарія про наданий йому легат. Це створює ризик нереалізації права, особливо коли відказоодержувач не знає про своє призначення. Доцільно покласти на нотаріуса обов'язок повідомляти легатаріїв, аналогічно як спадкоємців, а заповідачу — вказувати повні дані легатарія. Це забезпечить реалізацію його права без додаткових перешкод.

4. У більшості країн здійснюється реєстрація прав на нерухомість за легатом, тоді як в Україні відказоодержувач не має прямого доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Через відсутність механізмів реєстрації виникають колізії й ризики. Доцільно законодавчо розмежувати: (а) зобов'язальні відкази; (б) відкази, що породжують речові права, з обов'язковою реєстрацією.

5. В Україні смерть легатарія до відкриття спадщини припиняє легат (ст. 1239 ЦК), що може звести волю заповідача нанівець. У більшості європейських країн (Німеччина, Швейцарія, Франція, Італія) діє інститут підпризначення, який гарантує реалізацію волі спадкодавця навіть у разі смерті чи відмови первісного легатарія. Він знижує кількість спорів, забезпечує соціальний захист, збереження сімейного майна та правову визначеність. Запровадження цього інституту в Україні посилює б принцип свободи заповіту та узгоджувалося з європейською практикою.

6. В Україні відсутні правила щодо строків виконання відказу, оцінки предмета відказу та наслідків порушення своїх обов'язків спадкоємцем. Цивільне право Німеччини, Швейцарії, Франції, Польщі передбачає оцінку майна, строки виконання та санкції за порушення. Спираючись на зарубіжний досвід вважаємо за доцільне закріпити обов'язкову оцінку предмета відказу сертифікованим оцінювачем у разі спору; закріпити загальний строк виконання (наприклад 6 місяців після прийняття спадщини). Крім того, слід передбачити гарантії виконання спадкоємцем- боржником за аналогією із зарубіжним законодавством (депозит, застава), що зміцнить позицію відказоодержувача та знизить ризик зловживань.

ВИСНОВКИ

У процесі проведеного дослідження досягнуто поставлену мету — виявлено специфіку правового регулювання заповідального відказу у цивільному праві України, визначено його місце в системі спадкових розпоряджень, розглянуто актуальні проблеми правозастосування та окреслено шляхи вдосконалення національного законодавства. У ході дослідження поставлені завдання були реалізовані, що дало змогу сформулювати низку узагальнень та висновків. Так,:

1. Під заповідальним відказом (легатом) слід розуміти розпорядження заповідача, за яким він зобов'язує спадкоємця виконати на користь певної особи (відказоодержувача) певний обов'язок майнового чи немайнового характеру.

2. Заповідальний відказ (легат) у законодавстві України розглядається як спадкове обтяження майна, яке забезпечує реалізацію волі заповідача. Його слід відокремлювати від основного спадкового правовідношення, адже відказоодержувач не набуває статусу спадкоємця, а його право є похідним від заповіту.

3. Цивільний кодекс України встановлює багаторівневу систему спадкових розпоряджень, де провідне місце відведено заповіту. У структурі заповіту можуть міститися інші інститути — заповідальний відказ, заповідальне покладення (модус) та призначення виконавця. Їх порівняння дозволило визначити співвідношення загального та спеціального та функціональне значення кожного. Ієрархія та зміст спадкових розпоряджень виглядає таким чином: заповіт як основна форма; заповідальний відказ як спеціальний різновид для задоволення майнових інтересів третіх осіб; заповідальне покладення (модус) відображає морально-соціальні аспекти; призначення виконавця має організаційно-правовий характер. Розмежування цих понять важливе для теорії та практики спадкового права, оскільки дозволяє чітко визначати права та обов'язки учасників.

4. Суб'єктами заповідального відказу є заповідач, відказоодержувач, спадкоємець (боржник) за відказом, інші особи (виконавець заповіту). Механізм участі заповідача у формуванні інституту заповідального відказу полягає в тому, що заповідач має право в заповіті покласти на спадкоємця обов'язок виконати певну дію майнового характеру на користь третьої особи (відказоодержувача). Специфіка статусу відказоодержувача полягає в тому, що ним можуть бути як особи, які належать до кола спадкоємців за законом, так і ті, що не є спадкоємцями. Вказане положення істотно відрізняє легат від спадкування, яке ґрунтується або на законі, або на заповіті. Спадкоємець має прийняти спадщину — без цього він не стає боржником за відказом. Закон допускає можливість множинності боржників-спадкоємців.

5. Діюче законодавство України не передбачає обов'язку нотаріуса повідомлення відказоодержувача щодо його прав під час заведення спадкової справи. Якщо такий обов'язок існує на практиці, то тільки як елемент нотаріальної доброчесності. Важаємо за доцільне покласти на нотаріуса обов'язок повідомляти легатаріїв, аналогічно як вони сповіщують спадкоємців, що забезпечить реалізацію його права без додаткових перешкод.

6. На сьогоднішній день інформація про заповідальний відказ міститься лише у заповіті та свідоцтві про право на спадщину. Проте ці документи не підтверджують повного юридичного складу, необхідного для державної реєстрації права користування житлом за відказом, і, як правило, є недоступними відказоодержувачу. Тому доцільно законодавчо передбачити видачу нотаріусом спеціального документа — «Свідоцтво про право відказоодержувача», яке б підтверджувало його правомочності та спрощувало реалізацію заповідального відказу.

7. У більшості країн здійснюється реєстрація прав на нерухомість за відказом, тоді як в Україні відказоодержувач не має прямого доступу до Державного реєстру речових прав. Через відсутність механізмів реєстрації виникають колізії й ризики. Доцільно законодавчо розмежувати: (а) зобов'язальні відкази; (б) відкази, що породжують речові права, зокрема, право

на проживання у житловому приміщенні. Вважаємо, що необхідно передбачити обов'язкову реєстрацію речових прав відказоодержувача, що впливають із заповідального відказа на підставі запропонованого “Свідоцтва про право відказоодержувача”.

8. В Україні смерть легатарія до відкриття спадщини припиняє легат (ст. 1239 ЦК), що може звести волю заповідача нанівець. У більшості європейських країн (Німеччина, Швейцарія, Франція, Італія) діє інститут підпризначення, який гарантує реалізацію волі спадкодавця навіть у разі смерті чи відмови первісного легатарія. Він знижує кількість спорів, забезпечує соціальний захист, збереження сімейного майна та правову визначеність. Запровадження цього інституту в Україні посилює б принцип свободи заповіту та узгоджувалося з європейською практикою.

9. В Україні відсутні правила щодо строків виконання відказу, оцінки предмета відказу та наслідків порушення своїх обов'язків спадкоємцем. Цивільне право Німеччини, Швейцарії, Франції, Польщі передбачає оцінку майна, строки виконання та санкції за порушення. Спираючись на зарубіжний досвід вважаємо за доцільне закріпити обов'язкову оцінку предмета відказу сертифікованим оцінювачем у разі спору; закріпити загальний строк виконання (наприклад 6 місяців після прийняття спадщини). Крім того, слід передбачити гарантії виконання спадкоємцем- боржником за аналогією із зарубіжним законодавством (депозит, застава), що зміцнить позицію відказоодержувача та знизить ризик зловживань.

Таким чином, мета дослідження досягнута, а всі поставлені завдання виконані. Дослідження дозволяє зробити висновок про необхідність оновлення національного спадкового законодавства з урахуванням європейських стандартів і забезпечення реальної дієвості інституту заповідального відказу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Bürgerliches Gesetzbuch (**BGB**). Ausfertigungsdatum: 18.08.1896
<https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>
3. Kodeks cywilny. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r.
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640160093>
4. Спадкове право. Практика застосування нотаріусами України: практ. посіб. / [Т. А. Борисова та ін. ; за заг. ред. В. М. Марченка]. Х.: Страйд, 2012. 735 с.
5. Пастернак В.М. «Поняття «легат» в спадковому праві України»// *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2024. С. 387-391.
6. Дзера О. В. Спадкове право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2009. 496 с.
7. Кузнєцова Н. С. Зобов'язальне право: підручник. К.: Алерта, 2011. 544 с.
8. Palandt O. Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar. München: C.H. Beck, 2020. 3000 s.
9. Постанова Верховний Суду України від 12.12.2018 у справі № 712/4916/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80693310>
10. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 23.06.2020 у справі № 641/9447/16-ц
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89333453>
11. Постанова Верховного Суду від 20.04.2022 у справі № 214/5635/19
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102795066>
12. Bundesgerichtshof (BGH), Urteil vom 25. Februar 1998, IV ZR 49/97, BGHZ 138, 72
URL: https://www.bundesgerichtshof.de/DE/Entscheidungen/Entscheidungen_node.html

13. Цивільне право України: Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. К.: Юрінком Інтер, 2012. 976 с.
14. Спасибо-Фатєєва І. В. Спадкове право: проблеми теорії і практики. Х.: Право, 2007. 328 с.
15. Підопригора О. А. Римське приватне право. К.: Юрінком, 2010. 416 с.
16. Larenz K. *Lehrbuch des Schuldrechts*. München: Beck, 1997. 1200 s.
17. Васильченко В. В. Сутність та характер сингулярного наступництва за заповідальними відказами // *Науковий вісник юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2004 № 1. С. 321–324.
18. Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток : монографія / Ю. О. Заїка. 2-е вид. Київ: КНТ, 2007. 288 с.
19. Рябоконт Є. О. Загальні положення про спадкування. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. 3-тє вид. Київ: Юрінком Інтер, 2010. Глава 84. С. 1020-1041.
20. Спасибо-Фатєєва І. В. Поняття заповідального відказу. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, міністерства юстиції, науковців, фахівців.). Т. 12: Спадкове право / І. В. Спасибо-Фатєєва, В. Ю. Чуйкова / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ФО-П А. А. Колісник, 2009. С. 186–188.
21. Кухарєв О. Є. Спадкове право України: підручник . Київ: Алерта, 2020. 362 с.
22. Bundesgerichtshof (BGH), Urteil vom 25. Februar 1998 – IV ZR 49/97, BGHZ 138, 72. URL: https://www.bundesgerichtshof.de/DE/Entscheidungen/entscheidungen_node.html
23. Sąd Najwyższy RP, Wyrok z dnia 15 lutego 2002 r., sygn. akt V CKN 910/00. URL: <https://chatgpt.com/c/68c92a62-0c18-8332-9ca0-6fdec85e056>
24. Cour de cassation, 1re chambre civile, 10 janvier 2012, n° 10-24.246. URL: https://www.courdecassation.fr/jurisprudence_2/chambre_civile_1_316/chambre_civile_1_32893.html

25. Le legs en usufruit. Rapport du 121e Congrès des notaires de France - Dernière date de mise à jour le 31 janvier 2025. URL: https://www.rapport-congresdesnotaires.fr/2025-rapport-du-121e-congres/le-legs-en-usufruit?utm_source=chatgpt.com

26. Біленко В.І. Особливості універсального правонаступництва у спадкових правовідносинах в Україні. Юридичний науковий електронний журнал . № 12. 2023. С. 570-573. URL: http://lsej.org.ua/12_2023/141.pdf

27. Байрам Э.К. Testamenti factio activa et passiva в римском и современном праве. Материалы Международной научной конференции «Социальные изменения в глобальном мире». При поддержке Международного института социальных и экономических исследований (Macedonia/Северная Македония). I (6). 2019. 207–225.: URL: <https://js.ugd.edu.mk/index.php/scgw/article/view/3116>

28. Long, George. “Legatum.” *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, edited by William Smith, Taylor and Walton, 1875, pp. 680–683. URL: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Legatum.html

29. Римське приватне право : [підруч. для вищ. навч. закл.]. К. : «МП Леся», 2014. 240 с.

30. Ulpianus. *Digesta seu Pandectae*. 24.2.25 (legatum partitionis). In: Watson, A. *The Digest of Justinian*, Vol. 3, Books 21–27. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1985, pp. 354–356.

31. Фурса С. Я. Становлення і розвиток спадкування в Україні // *Юриспруденція: теорія і практика*. 2007. № 11. С. 28–43.

32. Цибульська О. Ю. Визначення та сутність заповідального відказу як підстави виникнення правовідносин за цивільним законодавством України // *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 378-385. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_68_60

33. Шевчук Л. В. Поняття заповідального відказу // *Науковий вісник Чернівецького університету*. 1999. Вип. 48. С. 30–34.

34. Заїка Ю. О. Спадкове право: навч. посіб. / Ю. О. Заїка, Є.О. Рябоконт. К. : Юрінком Інтер, 2009. 352 с.
35. Ігнатенко В. М. Правова характеристика відносин, що виникають із заповідального покладення // *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 8. С. 31-35.
36. Ігнатенко В. Заповідальний відказ і заповідальне покладення як види позадоговірних зобов'язань // *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 6. С. 17-22.
37. Фурса Є. Особливості розгляду справ про визнання заповіту недійсним // *Юридичний журнал*. 2003. №3. С. 99-100.
38. Баранник Н. М. Наследство. Наследники. Наследование. Х. : Эспада, 2004. 216 с.
39. Цибульська О.Ю. Правове становище відказоодержувачів за заповідальним відказом // *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип.51. С. 33-37.
40. Васильченко В. В. Коментар Книги шостої Цивільного кодексу України «Спадкове право» // *Довідник нотаріуса*. 2006. № 1. С. 4-96.
41. Постанова Верховного Суду від 22 березня 2023 року по справі № 463/6829/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109855002>.
42. Про нотаріат: закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
43. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>
44. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя: Рішення Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09#Text>

45. Рішення Березанського міського суду Київської області від 20.01.2020 по справі № 356/308/19. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/87287332>
46. Рішення Крюківський районний суд м. Кременчука від 06.06.2019 р. По справі № 537/313/18. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/82323216?utm_source=chatgpt.com
47. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 07.09.2022 року у справі 209/3190/20. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=100003828d2f6deb0f158ec26f3b2e157cd0f6®num=106243263&utm_source=chatgpt.com
48. Постанова Верховного Суду від 22 березня 2023 року у справі № 463/6829/21-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109855002>.
49. Деревнин В.С. Завещательный отказ (легат) по законодательству украины и некоторых европейских стран // *Молодий вчений*. № 7 (47) липень, 2017 р. С. 367-370.
50. Постанова Верховного Суду від 12.02.2020 р. по справі № 607/12147/16-ц URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
51. Постанова Верховного Суду від 25.11.2020 р. по справі № 522/19130/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
52. Постанова Верховного Суду від 09.06.2021 р. по справі № 487/3762/16-ц URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
53. Про судову практику в справах про зняття арешту з майна: Постанова Вищого спеціалізованого суду від 03.06.2016 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-16#Text>
54. Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 27.10.2010 р. по справі № 2-8083/10. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/53333415>
55. Постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 20.11.2024 по справі 352/271/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123330463>

56. Ухвала Господарського суду м. Києва № 111184176 від 23.05.2023 р. .
URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/111184176>
57. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність:
закон України: закон України від 12.07.2001 р.№ 2658-III.URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>
58. BGH, Urteil vom 22.10.2003. IV ZR 398/02. URL:
<https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=8eb8d1faace75c3ee318d98884a8000e&Seite=2355&nr=27564&anz=80271&pos=70651>
59. Palandt, O. Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. 81. Aufl. München: C.H. Beck, 2023. XXXII, 3372 S.
60. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. 12: Erbrecht. 8. Aufl. München: C.H. Beck, 2021. § 2147, Rn. 15–20.
61. Schweizerisches Zivilgesetzbuch. vom 10. Dezember 1907 (Stand am 1. Januar 2025). URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/de
62. Schmid, R. Erbrecht in der Praxis. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 2020. XV. 640 S.
63. Bundesgericht. Entscheid BGE 136 III 300 vom Jahr 2010. In: Amtliche Sammlung der Entscheidungen des Schweizerischen Bundesgerichts (AS), Band 136, III. Lausanne: Bundesgericht, 2010. S. 300–307.
64. Code civil Français. URL:
https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/
65. Malaurie, P., & Brenner, C. Droit des successions et des libéralités. Paris: LGDJ, 2021. XVI, 1 640 S.
66. Cour de cassation, Civ. 1re, 10 juillet 1995. URL:
<https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007034627>
67. Cour de cassation, Civ. 1re, 4 mars 2003, Bulletin des décisions de la Cour de cassation, n° 67. URL: <https://www.courdecassation.fr/kiosque/bulletins-des-arrets-des-chambres-civiles-et-de-la-chambre-criminelle>
68. Carbonnier, J. Droit civil. Les successions. Paris: PUF, 2004. VII, 720 p.

69. Terré, F., Simler, P., & Lequette, Y. Droit civil. Les successions. Les libéralités. Paris: Dalloz, 2019. 1 200 p.

70. Codice Civile. Testo del Regio Decreto 16 marzo 1942, n. 262 . URL: <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2015/01/02/codice-civile>

71. Corte di Cassazione, Sez. II. Sentenza n. 5162 del 16 marzo 2016. № 5162/2016. URL: <https://www.cortedicassazione.it>

72. Perlingieri, P. Manuale di diritto civile. Successioni. Napoli: Jovene, 2012, p. 312–316.

73. Corte di Cassazione, Sez. II. Sentenza n. 10142 del 20 giugno 2012. № 10142/2012. URL: <https://www.cortedicassazione.it>